

ҒАҒУР ҒУЛОМ АНДИЖОНДА

(Хотиралар, шеърлар, мактублар, марсиялар).

«Ҳаёт» нашриёти
Андижон - 2003 й.

АКАДЕМИК ШОИР ҒАФУР ҒУЛОМ ТАВАЛЛУДИНИНГ ЮЗ ЙИЛЛИГИГА БАҒИШЛАНАДИ

Ушбу китобнинг нашр этилишида самимият ила амалий ёрдам кўрсатган таниқли олимлар: Абу Райҳон Беруний номидаги Республика Давлат мукофоти соҳиби, физика-математика фанлари доктори, профессор, Андижон Давлат университети ректори Сиражиддин Зайнобиддинович Зайнобиддинов ва филология фанлари номзоди, доцент, Андижон Давлат тиллар педагогика институти ректори Рашид Ғуломович Баратовларга чин дилдан миннатдорчилик билдираман.

Усмонжон ШУКУРОВ.

Тўплаб, нашрга тайёрловчи: Усмонжон ШУКУРОВ
Масъул муҳаррир: Қамчибек КЕНЖА.

2003 йил 10 майда ХХ аср ўзбек адабиётининг йирик намояндаси, улкан истеъдод соҳиби Ғафур Ғулом таваллудига 100 йил тўлди. Ана шу қутлуғ тўйга тўёна тарзида чоп этилган мазкур ёдномадан шоирнинг юксак инсоний фазилатлари, ватанга, кишиларга меҳру садоқати, самимийлиги, ҳозиржавоблиги, оқибатлигидан ҳикоя қилувчи хотиралар, шеърлар жой олди.

Адабиёт мухлисларига ушбу ёнома манзур бўлади деган умиддамиз.

10-12-03
ҲГ—ШУ ————— тўплов.
14-07-03

Тўплаб, нашрга тайёрловчи У. Шукуров. «Ғафур Ғулом Андижонда»
(Хотиралар, шеърлар, мактублар, марсиялар).

© «Ҳаёт» А. 2003 й.

УЛУҒ УСТОЗ

Ғафур Ғулом ва Андижон. Улкан истеъдод соҳиби бўлмиш академик шоир таваллудининг 100 йиллиги ватанимизда кенг нишонланди. Бу икки сўз андижонлик бўлмиш бир қатор азиз сиймоларни ва шоирнинг улар билан ҳамнафас кечган муборақ йилларини ёдга солади. Чиндан ҳам атоқли ва ардоқли инсон Ғафур Ғулом ҳаёти ва ижоди Андижон ҳамда Андижон адабий муҳити билан чамбарчас боғлиқ десак, муболага бўлмайди. Фикримизни 1963 йили шаҳримизда Охунбобоев (ҳозирги Заҳириддин Муҳаммад Бобир номли вилоят театрида ўтказилган 60 йиллик юбилейи тантанасида Ғафур аканинг «Мен Андижоннинг Хўтан ариғи сувини ичиб катта бўлганман» деган образли сўзлари ҳам тасдиқлайди.

Маълумки, XX аср бошларида Андижонда Қори Зокир ва Ҳабибийлар атрофида Сайфий (Абдуваҳоб Отажонов), Маҳжурий (Муҳаммадхон маҳсум Исҳоқов), Анисий (Абдулаҳад Азизов), Улфат (Имодиддин Қосимов), Хуррам (Абдулҳамид Абдураззоқов), Боқир (Амонуллохон Валихонов) каби замонасининг илғор кишилари - шоир ва олимлари уюшган кучли адабий муҳит мавжуд эди.

Бу даврага кейинча таниқли адабиётшунос олим, моҳир таржимон ва адиб Тўхтасин Жалолов; Андижон Давлат педагогика институти ректори, профессор Ғанижон Абдуллаев; шоир, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Восит Саъдулла; ёзувчи ва олим, профессор Ҳошимжон Раззоқов; Аҳмадрафиқ Қамбаров, Солижон Воситжонов; Ўзбекистон халқ артисти Қосимжон Охунов; Сайфиддин ҳожи Жалилов ва бошқалар кўшилишиб, Андижонда адабий жараён ривожда, маданий меросимиз бойишида фидоийлик кўрсатдилар.

Ана ўшандай қайноқ, забардаст Андижон адабий муҳити камолида Ғафур Ғуломдек алломаи замоннинг хизматлари, таъсири, ўрни салмоқлидир.

Хотиралар, шоҳид бўлган кишиларнинг гувоҳлик беришича, Ғафур ака Андижонга тез-тез ташриф буюрар, бу ердаги ёру дўстлари ва қадрдонлари суҳбатидан баҳра олар ва ўз навбатида доно суҳбатлари, пурҳикмат фикрлари, дўстона, самимий ҳазил-мутойибалари ила даврага файз бағишлар экан.

**Ғафур Ғулом ва Александр
Твардовский. 1962 й.**

Андижон адабий гурунги аъзоларининг аксарияти ҳозирги Андижон Давлат университетида фаолият кўрсатишган кишилар бўлганлиги янада эътиборлидир. Улфат домла-ҳисобчи; Ғанижон Абдуллаев - файласуф, профессор, мазкур олий ўқув юрти раҳбари; Ҳошимжон ака эса

филология фанлари доктори, профессор; Боқир - математик эдилар.

Шоир таваллудига 100 йил тўлиши муносабати билан 2003 йилнинг 26 апрелида Андижон Давлат университети Андижон вилоят ҳокимлиги, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда ЎзФА Алишер Навоий номидаги ... ва адабиёт институти билан ҳамкорликда республика илмий-амалий анжуманини ўтказди.

Ғафур Ғулом андижонлик қадрдонлари билан ҳар доим мулоқотда бўлиб, уларга меҳр-оқибат туйғулари тўла хатлар ёзган. Мушоаралар қилган, ўзбекона одатларимизни эъзозлаган.

Ғафур аканинг андижонликлар билан қадрдонлиги ортишида ХХ асрнинг 40-йилларида Тошкентда ташкил топган Алишер Навоий меросини ўрганиш қўмитасига Ҳабибий, Маҳжурий, Анисий, Улфатларнинг таклиф этилиши алоҳида аҳамият касб этди.

Андижон адабий гурунги қатнашчилари Ғафур ака билан бирга Ҳамид Олимжон; Айний домла, Бокий, Собир Абдулла, Чархий, Пўлатхон Қаюмов, Уйғун, Воҳид Абдулла каби Тошкент,

Самарқанд, Қўқон шаҳарларидаги шоиру олимлар билан яқин дўст, ижодий ҳамкору ҳамфикр бўлганлар.

Академик шоир Андижоннинг ҳар бир ютуғидан бохабар бўлган. Қувонганда, бирга қувониб, ташвиш тортса, бирга ташвиш тортган. Андижонликларнинг меҳнат зафарларини биринчилардан бўлиб у киши табриклаган, мактублар йўллаган, шеърлар ёзган.

**Ғафур Ғулом
Андижонлик
ижодкорлар
даврасида
1958 й.**

Ғафур Ғуломнинг кўплаб асарлари қаҳрамонлари андижонлик кишилардир.

Юқоридагиларни эслашдан мурод шуки, Ғафур ака чиндан-да Андижоннинг ҳам сеvimли фарзанди бўлганлиги билан ҳар биримиз фахрланамиз.

Бир неча йиллардан буён вилоятимизда муваффақиятли фаолият кўрсатиб келаётган «Ҳаёт» нашриёти устоз адиб таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан «Ғафур Ғулом Андижонда» номли ёднома китобини нашр этиши таҳсинга лойиқдир.

Умид қиламизки, кўпнинг сонли адабиёт мухлислари устоз адибнинг табаррук тўйига тўёна бўлгулик ушбу китобни қизгин кутиб оладилар.

**Тўлан НИЗОМ,
Ўзбекистон халқ шоири.**

АНДИЖОНЛИК ҒОЛИБЛАРГА

Энг аввал: келажакдан умиди бор бу халқнинг
 Ҳеч юки аро йўлда қолиши мумкин эмас.
 Ўз меҳнатин севувчи соғлом қалб эгалари
 Кўклам, ёзу кузу қиш бир текис олур нафас.

Чинордай мавзун қомат ўртоғим кўп Андижонда,
 Бари ҳалол йигитлар-меҳнатчан, мард, меҳмондўст.
 Катта Хўтан ариқдан бет ювдим минглаб тонгда,
 Туз ҳаққи; кўп эшикка раҳмат айтсам дубдуруст.

Дўппини ерга қўйиб, йигит ваъда берилгач,
 Уни бажармай қўйиш ўлимдан ҳам қаттиқ ор
 Бир қатор шонли йиллар Андижон пахтакори
 Илғор соҳибкорлар деб топди ҳақли эътибор.

Не-не барно қиз, ўғлон, тик қоматли кексалар
 Пахтаобод, Шаҳрихон, Ойим, Булоқбошида
 Олтин бўлиб унади нимаики эксалар.
 Ҳаққидир сувсар телпак эгри турса қошида.

Не ажаб, туганмас кон Ватанимнинг тупроғи,
 Мағзи-мағзи мазмунли, ҳар ҳовучи минг ҳаёт.
 Ғуборидан равшандир кўзларимнинг қароғи,
 Бу ерда мингга кирса, қонармикан одамзод!

Андижон заҳматкашлари шарафли вазифасин
 Бу навбат ҳам бажарди, бажаргандек ҳамиша.
 Ана шундай бўлади етук умидлар билан
 Ватаннинг истиқболи, қила олсанг андиша.

Қариндош анжонликлар, шу қутлуғ тўйингизга
 «Тўққиз-тўққиз» ўрнига йўллайман шеърый салом.
 Лиммо-лим бугдой тўлсин барака уйингизга,
 Ергача таъзим билан ғазалхон Ғафур Ғулом.

18.XI. 1957 й.

АНДИЖОН АДАБИЙ ГУРУНГИ ВА ҒАФУР ҒУЛОМ

Андижон адабий гурунги, унинг фаолияти ҳақида батафсил маълумот берувчи гурунгнинг бевосита иштирокчиси Аҳмадрафиқ Қамбаров «Наводир ул вақое ёхуд замонамиз фозиллари ҳаётидан айрим ҳикоятлар» номли қўлёзма хотираномасида асримизнинг 20-йиллари бошларида Ҳабибий атрофига бўтақоралик Абдуваҳоб Сайфий, андижонлик Муҳаммадхон Мақсум Маҳжурӣ, ҳайрабодлик Абдулаҳад Анисий, андижонлик Имоиддин Улфат, Абдулҳамид Хуррам каби шоирлар, мулла Аҳмадали охунд - «Гуппанг домла», Мўйдинхожи Нажмиддинов, Қосимжон Охунов сингари созанда, ҳофизлар ва турли касб эгалари билан бирга, шеърятга, санъатга муносабатда руҳан бир-бирларига яқин бўлган Рамазон қори, Абдулбоқи қори, Мулло Ўқтам, эшон Саид Шаҳобиддинов, Солижон Восижонов, Абдуфаттоҳ Маҳсум, Авлиёхон қори, Аҳмадбек Ҳомидов, Юсуф қори, Сўфибек Нажмиддиновлардан иборат илғор фикрли кишилар уюшганлигини, ана ўшалар адабий гурунгнинг асосини ташкил қилганликларини қайд қилади.

Хонадонларда, Кўтак тегирмон гузариди (собик Ўрда маҳалла) чойхоналарда ўтказиладиган гурунг-йигилишларда шеърхонлик, куй, кўшиқлар ижроси, ҳазил-мутойиба, аскиялардан ташқари, вақти-вақти билан, гоҳо Абдулмажид Қози домла Ҳофиз шеършунослик, араб, форс тили ва адабиёти, тасаввуф фалсафаси бўйича машғулотлар ўтказса, «Гуппанг домла» мусиқа борасида тушунчалар берган.

Қамбарали ака Шамсибоев («Хотиранома» муаллифи Аҳмадрафиқ Қамбаровнинг дадаси - А. А.) эса имкони даражасида гурунг иштирокчиларини моддий жиҳатдан қўллаб турган.

Кейинчалик, гурунгга Восид Саъдулла, Ҳошимжон Раззоқ, Абдулҳамид Абдураззоқов-Хуррам, Амонуллохон Валихонов - Боқир, Низом Умарий каби шоирларнинг, Фаттоҳон Мамадалиев, Йўлдошбой Кийиковдек санъаткорларнинг кириб келиши билан гурунг фаолияти доираси янада кенгайди.

Қўқондан театрга эмакдош бўлиб келган Собир Абдулла, хўжандлик шоир ва олим Мунир Муинзода, андижонлик Тўхтасин Жалилов, Комилжон Жабборовларнинг гурунгда фаол иштирок этишлари адабий гурунг обрўи ортишида, унинг алоқа доираларининг кенгайишида, хусусан, пойтахт маданий муҳити билан боғланишида муҳим аҳамиятга эга бўлди. Натижада, ўз даврининг таниқли шоирлари, етук санъаткорлари тез-тез Андижонга келиб турадилар ва гурунг йиғилишларида иштирок этишиб, ўз суҳбатларидан баҳраманд этишиб, ўзлари ҳам баҳра оладилар. Ўрни билан ўз маҳоратларини кўриқдан ўтказадилар.

Табийки, ана ўшандай меҳмонлардан бири, академик шоир, устоз ёзувчи, ўз халқи тарихини, урф-одатларини чуқур билувчи олим, андижонликлар учун ҳамиша ардоқли бўлган донишманд Гафур Гулом эди.

«Наводир ул вақоё» муаллифи Гафур Гуломнинг Андижон адабий гурунгидаги қатор иштирокларининг бевосита шоҳиди сифатида унинг фаолияти билан боғлиқ айрим воқеаларни ёзиб қолдирган эдики, биз устоз таваллуди куни муносабати билан ана ўша воқеалардан айримларини ўқувчиларга ҳавола қилишни мақбул билдик.

* * *

«Аяжоним дадамга шеър ёзиш учун
энг олий шароит яратишга ҳаракат
қиларди».

Олмос, шоирнинг қизи.

* * *

Дўстим Муҳаррамга ошиқ кўз билан
Бир умр термулдим, икковинг мумтоз.

* * *

Мирзо Абдуқодир уйғониб қолиб,
Қизил сиёҳдонда чиза бошлади.
Фикримча, азизим Муҳаррамхоним,
Шеър ёзаётганим сеза бошлади.

* * *

Гафур Гулом рафиқаси Муҳаррам
опа билан. 1960 й.

БИРИНЧИ ҲИКОЯ: АСЛ ОДАМ ЭКАН

Абдулҳамид Хуррамнинг ҳикоя қилишича, 1939 йилнинг куз фаслида Ғафур Ғулом билан Ҳамид Олимжон Андижонга келишганда, тўғри унинг хужрасига тушишади. Бу хужрада Ғафур Ғулом кўп бўлган. Ҳамид Олимжоннинг эса биринчи келиши эди.

Абдулҳамид Хуррамнинг хужраси Андижоннинг Қатор терак кўчасида, ҳозирги Навоий шоҳ кўчасида эски медицина институти қаршисида бўлиб, Собир Абдулланинг собиқ ҳовлиси эди. Хужра эскича солинган икки хонадан иборат, эшик, деразалари бўялмаган, кўримсиз бўлиб, бечораҳол одамнинг уйини эслатар, кўрпа - тўшаклари тутилган, аммо яқиндагина ювилиб, янгидан қопланган, хужра ичи саранжом. Ташқари саҳн эса озода, ихлос билан супирилган, сув сепилганидан сўлим бўлар эди. Ғафур ака қачон Андижонга келса, шаҳар меҳмонхонасида ўзи учун ажратилган жойда тургиси келмай, қанча - қанча жойларнинг таклифини рад этиб, тўғри шу хужрага келар, шу жойни маъқул кўрар эди. Бу сафар ҳам шундай қилди. Меҳмонлар анчагача суҳбатлашиб ўтирдилар, сўнг дам олдилар.

Эртасига эрта билан ариқ бўйидаги супага, тол тагига жой ҳозирланди. Абдуваҳоб Сайфий Андижоннинг машҳур узумбозоридан иссиқ нон, узум, ширава қаймоқ келтирди. Абдулҳамид Хуррам чой дамлаб, мастова пиширди. Ғафур Ғулом одатича, сўрига чиқиб чордана қуриб ўтирди, Ҳамид Олимжон ёнидаги болишга ярим ёнбошлади. Сайфий чўкка тушди. Кечаги суҳбатда бўлганидек, бугун ҳам кўпроқ Ҳамид Олимжонга эътибор берилди. У Навоий ва Ҳусайн Бойқаро тўғрисида, улар ўртасидаги дўстлик, Ҳиротда қурилган улкан иншоотлар ҳақида батафсил гапирди. Гап мадраса мавзуга кўчганда, Ғафур ака ўрнидан кўзголди ва супадан пастга тушиб, ўчоқ томонга қараб юрди. У ерда қозоннинг қайнашига тикилиб, меҳмонларни хурсанд қилиш, кўнгилларини олиш хаёлига чўмиб ўтирган Хуррамга яқин келиб, аста йўталди ва паст овоз билан:

- Абдулҳамид, «кечагингдан» бормиди? - деди. Ўзига хос бўлмаган журъатсизлик билан. Хуррам боши билан тасдиқ ишорасини қилди.

- Шу, ҳеч кимдан уялмайману, мана шу Ҳамиддан тортинаман. - Ғафур ака бир зум тўхтади ва сирли қилиб, «ўшандан чойнакка қуйиб менинг ёнимга...» - деб ўз жойига қайтиб бориб ўтирди.

Хуррам ўз одати бўйича шошилмасдан, судралиб, чойнакни чайқади, оппоқ сочиқ билан артиб, ҳужрага кириб кетди ва бир оз ҳаялдан сўнг чой қуйиб ўтирган Сайфийни четлаб ўтиб чойнакни Ғафур ака ёнига қўйди. Меҳмонга чой қуйдириш одобдан эмаслиги таомилига қатъий риоя қиладиган Сайфий узун қўлини узатиб, меҳмон ёнидаги чойнакни ўз олдига олиб қўйди-да, ундан пиёлага қуйиб узата бошлади ва пиёладаги чой эмас, қандайдир ўзгача товланиб турган шароб эканлигини кўриб, ўзини йўқотиб қўйди. Ғафур акага қаради. У эса ҳеч нарсадан хабари йўқдек, бамайлихотир гапга кулоқ соларди. Шундан кейин у ўчоқ томонга ўгирилди. Хуррамга қаради. Унинг кўзини кўзига тушира олмай, «бўлар иш бўлди» дегандек қўлбола винодан қуйиб, Ғафур ака ёнига, кейинги пиёлани Ҳамид Олимжон ёнига, учинчисини ўз ёнига қўйди-да, ерга қараб индамай ўтира берди. Орадан анча фурсат ўтиб Ҳамид Олимжон гапни маълум нуқтага етказди ва дастурхондаги пиёлани қўлига олиб, очиқ чехра билан:

- Қани, мана буни олайлик, исиб қолмасин, - дея худди ичкиси келиб турган одамдек уларни даъват қилди:

Шу пайт ўчоқ бошида қаттиқ ташвиш билан ўтирган Хуррамнинг қалбида бир ёруғлик пайдо бўлди. Ҳаёлан Ҳамид Олимжонга миннатдорчилик изҳор қилди. «Одам мана бундай бўпти» дегиси келиб, кўзида ёш томчилари кўринди.

Шундан кейин Ғафур Фулом ва Сайфий пиёлани «оқ» қилишиб берди. Ҳамид Олимжон лабига олиб борди-да, қайтариб қўйди. Сўнг ҳаммага мастава тортилди. Сайфий чойнакда қолганини бир пиёлага қуйиб Ғафур ака олдига қўйди. Шунда Ғафур Фулом:

- Абдуваҳоб, сен Ҳамиднинг пиёласини ол, у ичмайди, - деди.

Сайфий нима қилишга ҳайрон бўлиб турганида, Ҳамид Олимжон пиёлани олди-да, хушёрлик билан шундай узатдики, уни олмасликнинг иложи қолмаган эди.

Мастава Ҳамид Олимжонга маъқул бўлди чамаси, чиннини бошқалардан олдинроқ бўшатди ва «овқат мазали бўлибди» - деб қўйди. Кейин кўчага машина келиб, меҳмонлар кўзғалишди. Машинага чиқиш олдидан Ҳамид Олимжон ёнида турган Сайфий билан хайрлашди, тортиниб ўзини четга олиб турган Ҳуррамга илиқ боқди, у тарафга юриб, кулиб қўлини узатди ва самимий миннатдорчилик изҳор қилиб:

- Раҳмат, Сизни кўп овора қилдик,-деди.

Бундай илтифотни кутмаган Абдулҳамид ака дарҳол жавоб қайтаролмади, дудилиб қолди. Ҳамид Олимжоннинг қўл узатишида, бир оғиз миннатдорчилик сўзида бир дунё самимийлик, одамларга ҳурмат, иззат бор эди.

Умрининг ҳаммасини қалам аҳлининг, дўстларининг хурсандлиги учун бағишлаган, ночорлик билан кун кечирган Абдулҳамид Ҳуррамга бундай муомала қаттиқ таъсир қилди, унинг боши осмонга етди.

Меҳмонлар Катта Фарғона канали қурилишига, Куйганёрга жўнаб кетишди. Сайфий билан Ҳуррам ҳовлига қайтиб киришди.

- Ғафур ака ёнига фамил чой келтириб қўйдинг, деб ўйлабман, айтиб ҳам қўймабсан, - ҳижолат тортгандек гапирди Сайфий.

- Ул-л-гиёл-лмадим-да, ул-л-гиёл-ма-адим, - одати бўйича дудуланиб жавоб қилди Ҳуррам. У киши: «Ҳамид Олимжондан тортинаман, чойнакка қуйиб, ёнимга келтир», - деган эдилар, бунақа бўлишини қаёқдан билибман?!

- Катта қовун туширган эдик. Ҳайрият, Ҳамид Олимжон зукколик қилиб, бизни ҳижолатга қўймади. Ғафур аканинг аччиги чиқдими, - деб роса ташвиш қилувдим-ов.

- Мени айтмайсизми, бир зумда дунё кўзимга қоронғи бўлиб кетди, - деб Ҳуррам бир дам тўхтади-да, давом этди:

- Ҳамид аканинг таърифини кўп эшитган эдик. Мана, бугун ўзимиз кўрдик. Катта одам шунақа бўлар экан-да!

- Гапинг тўғри, - деди Сайфий, - асл одам экан.

Уша куни кечқурун Гафур Гулом ва Ҳамид Олимжон Абдуваҳоб Сайфийнинг эшигида, Кўтак тегирмон маҳалласида меҳмон бўлдилар.

ҒИЁСУЛ ЛУҒОТ

1954 йилнинг ўрталарида Гафур Гулом, Мухаррамхон ая, қизи Тошхон ва шофёри Мустафолар Андижонга келадилар, Анисий хонадонига тушадилар. Гафур ака Анисий ҳовлисига кириши билан «ўзлашиб» олади: дарров уст-бошини ечиб ювинади, оқ кўйлак, оқ иштон кийиб, яланг оёқ сўрига чиқиб ўтиради.

Гафур Гулом ва Абдулаҳад Анисий.

Гафур Гулом Тошкент кўчаларида ҳамиша замонга мос ҳолда башанг кийинар, бўйнида галстук, бошида янги чувт дўппи, кўзида кўзойнак - ҳақиқий зиёли бўлиб юрарди. Ҳовлисига кириши билан уларни енгил оқ кўйлакка, лозимга алмаштирар, ростмана деҳқон бўлиб оларди.

Ўша куннинг эртасига узум тагида сўрида ўтириб нонушта қилинди. Нонушта охирлаб қолганда Ғафур ака тепадаги сўритокка терилган узумларга эътибор билан қаради, сўридан тушиб ҳар бир узум тупини синчиклаб қараб чиқди ва уй эгаси Анисийга қараб:

- Абдулҳамид, узумларга ким қарайди? - деб сўради.

- Ўзим, қўлимдан келганича ўзим қарайман.

- Анча билар экансан.

- Деҳқон ўғлимиз-да, Ғафур ака, отамиз деҳқон ўтган.

- Э... отаси деҳқонларнинг ҳаммаси ҳам узумни билавермайди. Сен яхши қарабсан. Лекин мана бу новдани чакки қолдирибсан. Бу эркак новда, бўгинини кўраяпсанми? Узунлигини қара. - Кейин новдани қаричлаб чиқди. Бу гапларни эшитиб туришган шоир Имоиддин - Улфат билан ўзи савдо ходими бўлса ҳам, адабиётни нозик тушунадиган, зукко ҳамсуҳбат Солижон Воситжоновлар ҳам уларнинг олдига келдилар. Ғафур ака давом этти:

- Мана шу новда маҳалланинг баъзи текинхўр кишисига ўхшайди. Бир кунда тўрт жойга худойига кирса ҳам тўймайди, яна текин томоқ пайида юради.

Анисий «биламан» деган маънода бир оз қараб турди-да, сўнг ўзини оқлагандек:

- Ўтган йили икки бош узум қилгани учун кесишга кўзим қиймай қолдирган эдим. Бу йил яна икки бош қилди, ҳу ана.

- Икки бош қилиши мумкин. Уч бош ҳам қилади, лекин бошқалардан оз қилади. Устига ёнидаги новдаларнинг ҳам ризқини қийиб, уларнинг меваларининг етилишига халақит беради. Қайчинг борми?

Анисий гул қайчини келтириб узатди. Ғафур ака эркак новдани кесиб ташлади. Кейин узум орқасидаги гулзорга ўтди.

- Гулларинг яхши, ўзимизнинг эски атир гуллардан экан-у, ортиқча кўп гунчалабди.

- Жуда кўп очилади, - изоҳ берди Анисий, - май байрамига гул кўрсатади, шу очилганича қор ёққунча очила беради.

- Майда очилса керак?

- Ҳа, гули майдароқ бўлади.

- Майда бўлиши - гунчасининг кўплигидан, етказолмайди, - деди Ғафур ака ва гул гунчаларини қайчилай бошлади.

- Мана энди иккита узмайсану, битта гул узасан, майда бўлмайди. Гафур ака «ишлари»ни бажариб бўлиб, сўрига чиқиб ўтирган эди, кўча эшигининг бир қаноти очиқ бўлишига қарамай, аста тақиллади. Анисий дарвоза томон бориб, ким биландир гаплашиб қайтиб келди:

- Маҳалламиздаги мактабнинг болалари Сизни кўргани келишибди. Гафур ака, рухсат сўрашяпти.

- Айт, кираверсин.

Ҳовлига йигирма-ўттиз чамасида бир хил мактаб формасидаги қизлар ва болалар кириб келишди. Девор ёнига қатор бўлиб тизилишди.

Гафур ака уларнинг ёнига келди, кайфияти кўтаринки эди.

- Нечанчи синфда ўқишасанлар?

- Ўнинчи синфда, - бир овоздан жавоб қилди улар.

- Хўш, мактабни битириб қаерга борасанлар?

Болалар уялишиб ерга қарашди. Гафур ака уларга назар ташлаб экан, сочлари майда ўрилган ва белидан пастга тушиб турган, кўзлари ёниқ, кўҳликкина Мунаввархон исмли қизга қаради:

- Сен нима қилмоқчисан мактабни битириб?

- Мен университетга кирмоқчиман.

Гафур ака яна ундан ниманидур сўрамоқчи эди-ю аммо нима учундир «жуда яхши» деди-да унинг ёнидаги бир боладан:

- Санчи? - деб сўраш билан кифояланди, у бола:

- Мен пединститутга кираман, - деб жавоб қилди.

..жуда соз!

Гафур ака яна бир-икки бола билан савол-жавоб қилди-да, кейин:

- Хўп бўлмаса, аъло баҳолар билан ўқиб, Ватанга муносиб одамлар бўлиб етишинглар, ҳамманг бахтли бўлинглар, - деб уларга рухсат қилди. Улар «хайр, хайр» деганларича, бир-бирларини қувалашиб чиқиб кетишди.

Гафур ака сўрига қайтиб:

- Абдулаҳад, «Чор ни олиб чиқ, - деди.

Анисий ишхонасига кириб, катта бир китобни кўтариб чиқди. Китоб ҳали очилганича йўқ эди, дарвозадан:

- Ассалому алайкум, - дея яна бир гуруҳ болалар кириб келишди. Улар орасидан бир қиз бир қадам олдинга чиқди-да, баланд овоз билан:

- Ассалому алайкум, севимли шоиримиз Ғафур Ғулом! Сизни 8-мактабнинг 9«А»-синфи ўқувчилари табриклайди. Сизга узоқ умр, ижодингизга муваффақиятлар тилайди.

Ғафур ака сўридан тушиб уларнинг ёнига борди:

- Раҳмат, катта бўлинглар. Сизларга ҳам ўқишларингизда муваффақиятлар тилайман. Боракалло, - деб, уларга ҳам жавоб берилди.

Ғафур ака жойига қайтди ва китобни очиб ундан бир ғазални энди ўқишни бошлаган эди, дарвозадан яна болалар кириб келди. Уларнинг ичида муаллимаси ҳам бор эди.

- Ассалому алайкум, Ғафур ака, - деди ўқитувчиси узрли оҳангда. Мактабда болалар Сизни кўрамиз дейишиб қўйишмади, иложсиз қолиб Сизни безовта қилишга мажбур бўлдик, - деди.

- Мени кўргани келибсизларда, а? Мана мен, кўрдингизларми? Ҳа, баракалла! Энди болалар мактабларингга бориб яхши ўқинглар, чуқур билимли бўлинглар. Менинг сизларга тилагим шу. Омон бўлинглар.

Улар ўринларидан кўзғалишмас, Ғафур акадан яна сўз кутишарди. Шунда ўқитувчиси:

- Раҳмат, - деди ва болаларга қараб, - қани кетдик.

Улар чиқиши билан яна чамаси янги бир гуруҳ кириб келди. Ғафур ака уларни ҳам яхши кайфият билан кутиб олди, болалар қайтишаётганида, кичикроқ бир бола «ботирлик» кўрсатиб Ғафур акага қўлини узатди. Ғафур ака унинг қўлини олиб қаттиқ қисиб, миннатдорчилик билдирди:

- Отинг нима?

- Сотволди.

- Баҳолар қалай?

- «Беш». - У панжасини кўрсатди.

- Яша!

- Хайр! - деди бола қувноқ овоз билан.

- Хайр, хайр, - Ғафур ака хандон отиб кулиб қолди.

Саф тортиб турган болалар Сотволдининг «жасоратидан» сўнг бир-бир Ғафур аканинг ёнига келдилар ва қўл узатишиб хайрлашиб чиқиб кетдилар. Менинг назаримда Ғафур ака ўз

қўллари билан болаларга қувонч билан бахт улашарди, чунки улар ўзига сигмай қувнашар, юзларида шодлик барқ урар; Ғафур акага қайта-қайта қарашиб сўнг чиқиб кетишарди.

Болаларнинг ярми ҳам ҳали ҳовлидан чиқиб улгурмаган эдики, дарвозадан яна бир тўп болалар кириб келабошлади. Анисийнинг ҳовлиси болалар чуғур-чуғурлари билан, уларнинг ранго-ранг кўринишлари билан ўзгача файз олди. Уларга ҳатто ҳовли торлик қилиб қолди. Завқлиси, кичик ёшдаги болаларнинг туртиниб-суртиниб Ғафур ака олдига ўтиш учун қилган ҳаракатлари эди. Шу дамда ҳамманинг нигоҳи Ғафур Ғуломга қаратилган. У чаман бўлиб очилган жонли гуллар ўртасида туриб атрофига қарар, ўзини ўраган ёш гунчаларнинг қувноқ юзларига, ёниб турган кўзларига, булоқдек покиза қалбларига қараб тўймас, унинг қалбида ҳам қандайдир тугёнли туйғу ҳукмрон эди.

- Мактабларинг шунақа каттами? - деб Анисийга қаради. Сўнг болаларга:

- Болалар!

Ҳамма жим бўлди.

- Болаларим, мени жуда хурсанд қилиб юбордиларинг. Ўзимни сизлар билан тенг ҳис қилдим, қувончдан ёшардим. Ғафур аканинг кўзлари намланди, аммо ўзини тутиб олди. Бунинг учун сизларга катта раҳмат. Бу ерга келиб ўқишдан ҳам қолиб кетдинглар. Энди мактабга боринглар ва ҳамиша яхши ўқинглар. Менинг энг катта тилагим шу.

Болалар қимирламай тек туришарди.

- Хайр, болаларим! - Ғафур ака бир қўлини юқори кўтарди. Болалар аста-секин ҳовлини тарк қила бошладилар. Ҳамма чиқиб кетгунча, Ғафур ака жойидан жилмай турди. Болаларни кузатиб бўлиб, ўз ўрнига ўтирди ва уй эгасига қараб:

- Энди тинчидик, шекилли. Абдулаҳад, эшикни беркитиб қўй, - деди.

Дарвоза занжирланди. Бир неча дақиқа сўзсиз ўтирилди. Бўлиб ўтган воқеалар ҳаммага чуқур таъсир қилган. «Яна болалар келиб қолмасмикан» деган ташвишда Анисий кўча дарвозасидан кўзини узмасди. Шу пайт кўчадан яна болаларнинг шарпаси келди.

- Яна келишди, - деди Анисий, - очайми?

Ғафур ака индамади. Нима қилишини билмай дарвоза томон қараб ўтирарди. Болаларнинг овози борган сари кучайди. Кутилмаганда девор тепасида икки боланинг боши кўринди. Улар кўзларини катта очиб Ғафур акани қидирардилар.

- Ана энди буниси қандоқ бўлди? - Ғафур аканинг бир оз жаҳли чиққандек бўлди. Анисий ташқарига чиқди ва келувчиларга Ғафур аканинг чарчаганлигини, бошқа фурсатда келиш маъқуллигини уқтирди. Бошқа келувчиларга ҳам шу тарзда жавоб бериб маълум муддат ўтгач, Анисий ўз жойига келиб ўтирди. Келувчилар тўхтади. Шу билан бирга, шеърхонлик қилиш ҳам ножоиз эди. Ғафур ака бозор айланиб келамиз деган таклифни айтди. Ҳаммамиз бозор томон йўл олдик.

Ғафур ака эринмасдан ўзи бозор қилди. Шўрвабоп нарсалар харид қилиб Анисий ҳовлисига қайтдик. Ғафур ака шўрвани ўзим пишираман деб қолди.

- Хўп, қани, шўрва қилишни билармикансиз? - деди Анисий ҳазил билан.

- Мен бир шўрва пиширайки, сен томоша қилиб тур.

Ҳаммамиз тенг уриниб шўрва масаллигини тайёрладик. Мен қозонни ювиб, тагига ўт ёқдим. Ғафур ака қозонга сув қуйиб, ёғ билан гўшт ташлади. Сув қайнаганидан кейин кўрам, сабзи, қизилча, картошка, памидор, бодринг, редиска, кўк қалампир, туз - ҳаммасини бир солди, устига жамбил, райхон, укроп ташлади.

- Жуда аралаш-қуралаш бўлиб кетди-ку, - деди Анисий Ғафур аканинг лақабига ишора қилиб.

- Қўрқма, узоқ қайнатмаймиз, «эзилиб кетмайди», - жавоб қилди Ғафур ака, Анисийнинг «бўшашган», «латта» лақабига теккизиб.

- Ғафур акамнинг шўрваси аралаш-қуралаш бўлгани билан ширин бўлади, - деди Улфат Қосимов аскияга қўшилиб.

- Қўй гўштида ширин бўлади-да, қассоб қўй гўшти деб сотган, билмадим, яна алдаган бўлмаса. Ғафур ака шоир Улфатнинг «Такабой» лақабига шама қилиб, аскияни давом эттирди.

Кўлида чўмич тутганича шўрвани шопириб ўчоқ бошида турган Ғафур Гуломни жўралар ўраб олишган, шўрва паст қайнарди.

- Ўтни сал баланд қилайми? - деб сўрадим.

- Йўқ, - деди Ғафур ака, - ўтни баланд қилма, шўрва секин қайнаши керак. Шўрва мазали бўлсин десанг, секин, узоқ қайнатасан. Битта-битта «билиқ»-«билиқ» қилиб, булоққа ўхшаб қайнасин ва дирижёрга ўхшаб икки қўлини қозон тепасига узатиб ҳаракат билан кўрсатди.

Шўрва пишди. Косаларга Ғафур аканинг ўзи қуйди. Дарҳақиқат, шўрва жуда мазали эди, ҳамма иштаҳа билан ичди. Кейин Навоий боғига чиқилди, Қодирохун чойхонасида мириқиб чойхўрлик қилинди. Соат ўн бирларда Анисий хонадонига қайтилди.

- Жой солайми, ётасизми? - деб Анисий сўради.

- Ҳа, жойни сол, ётамиз.

Деразалари очик турган ичкари уйга, шолча устига жой қилинди. Ғафур ака кўрпа устига чиқиб, чордана қуриб ўтирди-да.

- «Ғиёс»ни ол, - деди.

Анисий тоқчадан каттагина «Ғиёс-ул-луғот»ни олди. Бу ноёб китоблардан бўлиб, асосан катта-катта олимлар фойдаланар, кўп нарсалардан маълумот бера оладиган қомус эди. Уламолар даврасида қисқача «Ғиёс» деб юритилар эди. Шунинг учун ҳам Анисий сўзларнинг исботини кўпинча «Ғиёс»да кўрганман деб тасдиқларди.

Мен ўчоқ бошида ўтириб, деразаси очик турган уй ичига ҳавасим келиб қараб турардим. У ерда академик Ғафур Ғулом билан шоир ва олим Абдулахад Азизов ёнма-ён ўтиришиб, турли илмлар юзасидан баҳс юритишарди. Ўртада «Ғиёс-ул-луғот» очик турар эди.

Мен уларнинг чойга ташна эмаслигини билсам-да, ўчоққа ўт қалардим. Сабаби, менинг бекор ўтирганимни кўриб, ичкарига таклиф қилиш масъулияти тушмаслигини ўйлардим. Ва ўзимни иш билан банд қилиб кўрсатишга ҳаракат қилар эдим. Шу пайт Ғафур ака мени чақириб қолдилар:

- Аҳмад.

Олдиларига тез кирдим.

- Ўтир.

Мен одоб сақлаб, бир оз тортинибми, ёки улуг зотнинг салобати босибми, ҳар қалай, қимтишиброқ ўтирдим. Кейин у Анисийга қараб деди:

- Сен, Абдулахад, китобдан хоҳлаган варагингни очиб, тўғри келган сўзни ўқи. Мен унинг маъносини айтиб бераман. Қани, «Ғиёс»ни қанчалар билар эканман?

Анисий китобни варақлаб, ўртасини очди ва бир оз қараб қолди.

Ғафур ака луқма солди:

- Тўғри келган жойни ўқий бер.

Бу ҳолат назаримда бир имтиҳонга ўхшарди. Муддарис Ғиёсиддин қаршисида Ғафур Ғулом синовдан ўтаётгандек эди. Унга Анисий ва мен бир гувоҳ эдик. Шунинг учун Ғафур аканинг бу имтиҳондан «аъло» ўтишини хоҳлар эдим. Агар бирор хатога йўл қўйса, жавоб бергувчидан кўра мен кўпроқ изтироб чекишим, шу ерда бўлганлигим учун ҳижолат бўлишим мумкинлигини сезиб турардим.

Анисий ўқиди:

- Давий.

- Овозни айтади, - деб жавоб бўлади.

- Тўғри, - дейди Анисий, - гализ овозни давий дер экан. Овоз тез бўлса, танин дейилар экан.

Анисий китобнинг бошқа варагини очди:

- Аруба?

Ғафур Ғулом: - Аруба деб эри яхши кўрадиган хотинни айтилади. Кулиб турган хотинни ҳам аруба дейилади.

Анисий: - Фароҳат?

Ғафур Ғулом: - Зийраклик.

Анисий: - Тўғри, устодликни ҳам айтилар экан. Кейин чиройли юришни ҳам фароҳат дер экан.

Анисий: - Нойил?

Ғафур Ғулом: - Подшоҳнинг номи.

- Анисий: - Ўзгандаги Султон Санжар ғуломининг номи ҳам Нойил бўлган экан.

Шундан сўнг Ғафур ака чарчади, шекилли, Анисийга:

- Китобни ёп, энди ухлаймиз, - деди.

Мен уларга яхши дам олишларини тилаб, ўз уйимга чиқиб кетдим. Шундан буён қанча вақтлар ўтди. Мудом ўзимга ўзим савол бераман:

- Ғафур ака ўшанда мени нега чақирди? Эшиқда ўзи ёлғиз қолмасин деб, одамгарчилик қилдими ёки «Ғиёс-ул-луғот»ни қанчалик билишига гувоҳ бўлишим учунми?

Ҳарқалай, Андижон аҳли учун Ғафур Ғулом билан биргаликда ўтказилган ҳар бир дақиқанинг ўзи бир тарих. Шунинг учун ҳам у буюк зот билан ҳамсуҳбат бўлган кўқонқишлоқлик Маҳаммадjon ака, андижонлик Имодин Улфат, Абдулҳамид Хуррам, Солижон Восижонов, Қосимжон Охунов, Амонулло Валихонов - Боқир, Ғанижон Абдуллаев, Маҳмуд Қодиров ва бошқалар бир ерга тўпланишлари билан Ғафур ака билан ўтказган дамларини, бўлиб ўтган қизиқ-қизиқ воқеаларни эслашади, тарихга айланган бу суҳбатлари билан фахрланишади.

Дарҳақиқат, Ғафур Ғулом вафотидан сўнг ўша ўтган кунлар, ўша суҳбатлар улар учун унутилмас бир тарихий ёдгорлик бўлиб қолди. Мен ҳам Ғафур аканинг суҳбатларидан бир неча бор баҳраманд бўлганман, талай суҳбатларининг шоҳидиман. Хотиралар тинчлик бермайди: баъзан далаларда, шийпонларда одамларга, ўрни келиб қолганида, ўша хотиралардан гапириб бераман; баъзан ўқиганларим, эшитганларимни жамлаб, хотира дафтарига қайд қилиб бораман...

Ғафур аканинг ўзини шахсан таниганим, кўрганим, ушбу китобидаги таассуротларимни одамлар ҳаяжон билан тинглашади, шундай улуғ зот билан ҳамсуҳбат бўлганлигимга ҳайрат ва ҳавас билан қарашади.

Аҳмадрафиқ Қамбаровнинг «Наводир ул вақое» ёхуд замонамиз фозиллари ҳаётдан айрим ҳикоятлар» хотира китоби асосида нашрга тайёрловчи:

Абдулазиз АБДУЛҲАМИДОВ,
Андижон Давлат университети, ўзбек адабиёти кафедраси доценти.

ЁРҚИН ЭСДАЛИК

...Шоирлар ичида менинг ҳаётимда жуда ёрқин эсдалик қолдиргани Ғафур Ғулом бўлди. Ғафур аканинг шеърларини деярли ёд билардим. Ғафур ака ўзини оиламизга яқин тутар, жуда катта шоир бўлишига қарамасдан, у киши билан гаплашиш осон эди. «Қизил Ўзбекистон» газетасининг Саид Аҳмад билан менга берилган саҳифасига Ғафур Ғулом жуда илиқ сўзлар ёзиб берган эди. Биринчи китобимга ҳам у киши ном қўйган. «Сувчи қиз» деган шеъримни кўрсатганимда, ўқиб кўриб, бир сатрини тузатган эди. Ўша шеърдаги «Бир ўрим соч каби тўлғанади сой» ва «Куз» шеъримдаги «Мукамал бир газал учун басталанган мақомдай» сатрлари меники бўлиб кетган бўлса ҳам, аслида Ғафур ака томонидан тузатилган ва унинг қаламига мансубдир. Бу сатрлар ҳали ҳам ажралиб, кўзим олдида Ғафур ака сиймосини гавдалантириб туради.

Саида ЗУННУОВА
1974, март.

УНУТИЛМАС АНЖУМАН

Менда арузга муҳаббат устоз Собир Абдулланинг Андижондаги уйида (1930-1936) бўладиган шеърый анжуманларга қатнашиб юрган чоғларимда пайдо бўлди. Ўша вақтда Андижонда аруз мактаби бор эди десам, бу айна ҳақиқат, довруғи Тошкентгача етиб, Ғафур Ғулом, Ғайратий, Уйғун, Ҳамид Олимжонларни ҳам қизиқтирган бу шеърый анжуманнинг доимий иштирокчилари маълум хунар эгалари бўлган домла Маҳжур, Ҳабибий, Анисий, Сайфий, Улфат, Ҳуррам каби шоирлар, Саид Шаҳобиддинов, Солижон Воситжонов, Аҳмадрафиқ Қамбаров каби шеър мухлислари эди. Улар анжуманда гоҳ ўзларининг газал, муҳаммасларини ўқишиб, фикрлашар, гоҳ ҳофизхонлик, навоийхонлик, бедилхонлик қилишарди. Шунда баъзан устоз Собир Абдулла «Биз янги замонда яшаяпмиз, газалларимиз янги мазмунда бўлиши, давримизга хизмат қилиши» кераклигини айтиб, замонавий мавзуларда ёзишга, даврни баланд руҳ билан тараннум қилишга

чақириб, намуна учун ўз газалларидан ўқиб берарди. Бир анжуманда устоз Гафур Фулом ҳам (1934 йил) Андижоннинг Далварзин қишлоғи узумзорида ёзган «Бог» муҳаммасини бадиий ифода билан ўқиб бериб, ҳаммани хайратда қолдирганлиги, «Ҳозирги кунимиз фахрини муҳаммасда ҳам бериш мумкин» дегани қулоғимга қуйилиб қолган, ҳамон жаранглайди. Мен булар орасида энг ёши эдим. Ҳар эшитган янги сўз, ўқилган ашъордаги ҳар янги вазн, оҳанг дилимга шу заҳоти жо бўлар эди. Қисқаси, бир оз бўлса ҳам, аруз вазни ҳақидаги тасаввурга ўша унутилмас анжуман суҳбатларида эга бўлиб, газал ёзиш машқини бошлаганман.

Восит САЪДУЛЛА,
7 апрель, 1980 йил, Тошкент.

ШОИРИ АЙЁМ

Таралди бу кеча тундай бир пайғом:
Ҳикматгўй, валломат шоири айём,
Хусуфга етмишдир умри беҳангом,
Йиғлар Хондамирдай ҳижронда илҳом,
Йиғлар эл дардини айтиб Шашмақом,
«Мақом топганим» деб Гафур ал-Фулом.

Этма номуносиб марсия, оғоз,
Боқий умрларга қасида кўп соз!
Шоҳбайту қуймакор шеърлари эъзоз,
Назмида замона завқидан пардоз,
Юксак доирада маликул калом,
Мангуликка муҳр Гафур ал-Фулом.

Шимириб ҳаётнинг гул нафасини,
Ардоқлаб Ҳайёмнинг фалсафасини,
Куйлаб истиқболнинг замзамасини,
Авжида келтириб эл ҳавасини,
Куррада қозонган эътибор ва ном -
Ҳамшаҳри Чочийдай Гафур ал-Фулом.

Энди меҳмон кутиб туришлари йўқ,
Тошкентда пурвиқор юришлари йўқ,
Гурунгда қаҳ-қаҳа, кулишлари йўқ,
Ҳозиржавоб қалам суришлари йўқ,
Аммо боқий умри этади давом,
Тирикдан тирикроқ Ғафур ал-Ғулом.

Таскин бериш билан кетарми қайғи,
Бўғзимга тикилиб келмоқда йиғи,
Санчилди бағримга ҳижроннинг тиғи,
Ортар ўйлаганим сари оғриғи,
Наҳот борар еринг Чигатой анжом,
Она ернинг шукри Ғафур ал-Ғулом?

Кўкка етди дўстинг Шайх фарёди,
Сен билан эгизак эди ижоди,
Гурунг, суҳбатингда Миртемир ёди,
Шеърият қасрининг кўркам саводи,
Сени кўрмай кирмас бинога мудом,
Авлод, авлод шоир, Ғафур ал-Ғулом.

Дўстни кўймоқ дўстга бу тоғдайин зил,
Титраб қотди Ойбек, Қаҳҳорда ҳам тил,
Инсон кўникишга бўлса ҳам қобил,
Аммо Уйгун турар гамгин ранжи дил,
Ҳаммасин этгансан ижод билан ром,
Касби дилраболик Ғафур ал-Ғулом.

Халқинг фазилатин қилдинг якқалам,
Балоғат, фасоҳат бобида бекам,
Шеърий анжуманда шоири аъзам,
Шеъринг шуҳратидан бўлиб хотиржам,
Сўнг урдинг умрга сен муҳри қўлом,
Алвидо, алвидо, Ғафур ал-Ғулом!

Восит САЪДУЛЛА.
1966 й.

Нашриётдан:

1950 йиллар охирларида Бобораҳим Машрабнинг туғилган жойи ҳақида академик шоир Ғафур Ғулом ўз мулоҳазаларини айтиб, Машрабнинг таваллуд топган жойи Андижонми ёки Наманганми эканини аниқлаш масаласига адабиётшунослар диққатини жалб этган эди.

Фикримизча, бу масала гарчи узил-кесил ҳал бўлгандек бўлса ҳам, мақолада айтилган фикрлар ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Шунинг учун шоир мақоласи қисқартирилган ҳолда босилмоқда.

ҒАФУР ҒУЛОМ.

ИККИ МАШРАБ¹

Ўзбек классик адабиёти тарихида ўзига хос катта ўрин тутган, оташин ҳажвий шеърлари ва ўйноқи ғазаллари билан халқимиз қалбидан чуқур жой олган, номи бутун Ўрта Осиё ва ундан узоқларга машҳур бўлиб кетган ажойиб шоирларимиздан бири Бобораҳим Машрабдир. Бобораҳим Машраб ижоди аллақачонлардан буён ижтимоий аҳамият касб этган бўлиб, унинг номи халқимиз ҳаёти ва тарихида мутаносибликка, ислом ақидаларига қарши курашнинг байроғи бўлиб келди... Машраб халқ орасида доим яшашда, курашда давом этди ва ўзининг ўлмас, ёлқинли шеърляти билан бизнинг замонамизга ҳам кириб келди.

Қарийб ўтган икки аср мобайнида адабиётга алоқадор ҳамма кишилар Машраб тўғрисида гоётада жумбоқ ва мушкул бир тушунчага эга бўлиб келдилар. Бобораҳим Машрабнинг бир талай асарлари юзасидан динга шак келтириш, даҳрийлиги аниқ бўлиб, ҳамма шунга кўникиб келаятганда бирорта ўта мутаассиб ва тасаввуфдан иборат бўлган ғазали тушунчани бузади-да, нима дейишга ҳайрон қоласан... Агар Машраб даҳрий шоир бўлса, «Мабдаи нур» деган ўта тасаввуф китобини ким ёзган?

¹ Ғ. Ғулом. Асарлар. 8-том, 276-б. Тошкент, 1976 й.

Бу масала адабиёт тарихчиларимизнинг, илмий-текширув институтларимиздаги бир талай илмий ходимларнинг тадқиқот ишларида жуда чигал муаммо бўлиб келди.

...Бундан ташқари, Машрабнинг туғилган жойи тўғрисида ҳам аниқлик йўқ эди. Машрабнинг ўз асарларини синчиклаб ўрганилмаганлиги сабабидан, асрлар ошиб келган овозга ишониб, кўпчилик уни наманганлик деяр эди. Ўзбекистон ССР Фанлар Академиясининг Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида сақланаётган «Девони Машраб» китобининг XVIII аср охирида ва XIX асрда кўчирилган 20 дан ортиқ қўлёзма нусхасида ҳам Машрабнинг Намангандан эканлиги айтилади. Мен ҳам «Момойи гису набурида» деган бир очеркимда уни чуқур текшириб ўтирмай, наманганлик дея берган эдим. Кейинги текширишлар бу фикрни тасдиқламади.

Бобораҳим Машрабнинг қаерда туғилганлигини аниқлашда унинг замондоши-самарқандлик Муҳаммад Бадеъ Малихонинг «Музаккир ул-асҳоб» китобига суяниш тўғрироқ бўлар эди. Бу асарнинг автографи Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар фондида 4270 номерли инвентарда сақланаётган бўлиб, унинг 315-варағида: «Машраб таҳаллуси Раҳимбобойи қаландар аст. Асл аз вилояти Андигон буда, дар айёми бараҳна рўй бакасби фазилат ва фазойил ба вилояти Наманган омада...» дейилган («Таржимаси: «Машраб қаландар Раҳимбобонинг таҳаллусидир. Асли Андигон (Андижон -F.F.) вилоятдан бўлиб, ёшлик чоғларида илм ва фазилатлар касб этиш учун Наманган вилоятига борган...»).

Муҳаммад Бадеъ Малиҳо берган маълумотга шунинг учун ҳам ишониш керакки, у Машрабга замондош бўлиши билан бирга, у билан Самарқандда учрашган, уни яхши билган ва ўзининг «Музаккир ул асҳоб» асарини ҳам Машраб ҳаёт вақтида, яъни 1688-1691 йилларда ёзган.

Бундан ташқари, «Девони Машраб» китобининг ўзида ҳам бу масалага доир қарама-қарши маълумотларни учратамиз. Гарчи китобнинг бошида шоирни наманганлик дейилса ҳам, аммо бир қанча саҳифа ўқиганимиздан кейин Машрабнинг қуйидаги газалига дуч келамиз:

Аввал, қадами пири муғонро ишқ аст.

Дуввум, сарупо бараҳнагонро ишқ аст.

Риндони Бухороу бангиёни Кашмир,
Шоҳ Машраб тарки Андижонро ишқ аст.

Таржимаси: Аввало, пири мугон сари қадам қўйишнинг боиси ишқ туфайлидир. Иккинчи, бош-оёғи ялангликнинг сабаби ҳам ишқ туфайлидир. Бухоро риндларнинг риндлиги ва Кашмир бангиларининг кашандалиги, шоҳ Машрабнинг Андижонни тарк этиши ҳам ишқ туфайлидир.

Машрабнинг андижонлик эканлигига китобнинг бошқа ўринларида ҳам ишора қилинади. Масалан, бунда Машрабнинг бир неча марта Андижонга боргани таъкидланади.

Бир борганда, у Андижон бузрукворларини зиёрат қилади. Бошқа бир сафарида эса, ўн саккиз йил кўрмаган онаси ва сингилисини кўргани боради. Бундан кўринадики, Машрабнинг оиласи Андижондан ҳеч қаёққа бормаган.

Лекин Машрабнинг Наманганда ўқигани, яшагани, бу шаҳарни севгани, қайта-қайта у ерга боргани ва бу шаҳар шоир ижодида чуқур из қолдиргани шубҳасиз бўлиб, бунинг эвазига наманганликлар уни ўз ҳамшаҳарларидек кўриб, доим севиб ўқиганлари аниқ фактдир.

Умуман, Машраб ташвишли, оғир ҳаёт кечирди. ... XVII-XVIII асрдаги ўзбек адабиётида эса Машраб деган икки шоир бор. Булардан бири бизнинг севимли шоиримиз - Бобораҳим Валибобо ўғли Машрабдир. Иккинчиси, билмадик - Ўзганда туғилиб, Наманганда яшаганми, ёхуд Наманганда туғилиб, Ўзганда яшаганми (буни албатта бундан кейинги тадқиқотлар аниқлайди), Мулла Рўзи Охун деган сўфий шахсдир. Бу одам ўзига Машраби Соний деб таҳаллус қўйган. Бу киши Бобораҳимдан 40-50 йиллар кейин яшаган бўлиши эҳтимол. Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтида унинг девони сақланади. 9968 номерли бу девон шоирнинг қўлёзмаси эмас, анчагина хушхат котиб томонидан кейинроқ кўчирилган бир нусҳадир.

...Лекин Машраби Соний ҳам ўз доирасида анчагина талантли шоир ҳисобланади. Унинг ёзган шарҳи, шеърлари равон, ўқишли.

...Машраби Соний-Мулла Рўзи томонидан ёзилган сўфиёна шеърларни Бобораҳим (Машраб) шеърлари билан аралаштириб, омма ўртасига ёя бошладилар

Эндиги бизнинг вазифамиз йирик шоиримиз Бобораҳим Машрабнинг ижодини қайта бошдан ўрганиш, уни аралашмалардан, тухматлардан тозалаб, халқимизга етказиб беришдир.

Шоир
ижодхонасида

Ғафур Ғулумнинг қизи
Олмос опа

О. ВАЛИҲОНОВ.

«ЭТИК» МУШОАРАСИ

1939 йили Навоий юбилей комитетида ишлаётган олимлар орасида абу Абдуллоҳ Насриддинов - домла Бокий (кейинчалик Ўзбекистон ССР Фанлар Академиясининг мухбир аъзоси) ҳам бор эди. У кишининг табиатида олимларга хос соддалик, кийинишларида бетакаллуфлик ҳоким эди. Бир кун бу зот ишга катта ва бесўнақай бир этикда келадики, унинг соғи илматешик, бир пойи бир томонга, иккинчиси унга номуносиб равишда иккинчи томонга мойил, учлари бир оз кўтарилган ва ҳоказо. Домланинг энг яқин ҳамкасб дўстлари Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулум, андижонлик олимлар ва шоирлар Маҳжурий, Сайфий, Улфатлар бу этикни кўриб, унга ҳазил қилишга ўтадилар:

- Эй домла, этиклар муборак!

- Этик бўлар, шунчалик бўлар-да! Барзундан қолган табаррук этик эмасми ўзи?

- Домла этикдан сиқилиб юрган эдилар, энди яйраб қолибдилар-да!

- Унинг танавори ниманинг терисидан ишланган бўлса экан?

Бу саволга ҳазилни бошлаб берган Ғафур ака тубандагича жавоб беради:

- Ниманинг терисидан бўларди, бир вақтлар Ерни кўтариб турган ҳўкузнинг терисидан ишланган хиромда!

Бу вақтгача ҳазилга аралашмай кулумсиб турган Ҳамид Олимжон бун қуйидагича тасдиқлайди:

- Жуда тўғри айтдингиз, мулла Ғафур! Навоий юбилей комитетини ўз елкасида кўтариб турган Мавлоно Бокийга этикни ҳеч йўғи Ерни кўтариб турган ҳўкузнинг терисидан қилинмаса ҳам бўлмайди-да, ахир!

Шу йўсун ҳазил-мутойиба анча давом этади. Лекин иш кўп, вақт зиқ. Ишни бажариш ҳам зарур. Гап шу ерда тўхтайти-ю, ишдан сўнг дўстлар ўз хужраларида тўпланишиб, ҳалиги этик тўғрисидаги мароқли суҳбат давом эттирилади. Бунда Ғафур ака, айниқса, қизиқ-қизиқ маъноларни топиб, дўстларни завқлантирар эди. Шу ҳазиллар давомида Ғафур ака мушоара бошлаб юборади. Мушоара Ғафур аканинг таклифига мувофиқ маснавий шаклида ёзилади, чунки маснавийда кўп ва узоқ фикрни тўла баён этиш ва ишни тезлатиш учун кенгроқ имкониятлар мавжуддир. Шунингдек, мушоарани икки сабабга кўра тўла Навоий услубида ва Навоий тилида ёзишга қарор қилинади: биринчидин, унда иштирок этувчилар шу йўсун билан бу услуб ва тилда ўзларининг иқтидорларини синаб кўрар ва аслий ишга бу билан бир қадар фойда етказган бўлар эдилар, иккинчидан, Бокий домла учун бу услуб ва тил энг мувофиқ ва яқин эди. ...Мушоара давомида тез-тез кулгу авжигга чиқар, чунки ҳар ким ўзича ажойиб мазмунларни топиб, гўзал ифодалар излар эди.

МУШОАРА*

**Ўзбекистон Фанлар Академиясининг мухбир аъзоси -
Насриддинов - Бокийга бағишлаб ёзилган.**

Бу бир этик таърифидаким, хроми кўк хушхиромийнинг фарзанди, аллоҳ-аллоҳ не фарзанди, балки ибн ул-бақирликда аржуманди терисидинким, «Изобақара» ояти каримаси анинг шаънида келибдур. Қоралиғи ҳизр зулмати савдои шамъи дудасидан, чоки чархи бесукун давридин риштаи Марямдек тоб дийда, ўнг пойи мутаққийлар шаҳодат бармоғидек қибланома, чал пойи мағрур саркардалар машомидек бўйи барҳаводур. Қўлга киргизмак ва балки сўзда Масиҳо нафаслик билан ўлган бузоқнинг руҳини тиргумзак:

Ғафур Ғулом:

Бу сафҳани айлаган мунаққаш,
Таърифи этикдадур рақамкаш.
Таърифи муҳаққақу қариндур.
Мустажиби юз минг офариндур.
Алқисса, бу дoston узоқдур,
Шойистаи васфи бир бузоқдур.
Дехқончилик айлаганда Одам,
Боққан эрди бир бузоқ ўшал дам.
Ҳавво эди терт қорувчи анга,
Хобил эди бошқарувчи анга.
Қобил чопибон қозуғин онинг,
Жибрил етуриб озуғин онинг,
Ҳай-ҳай на озуқки, барги тўбо,
Кавсар анга ичса сув мабодо.
Юлдуз кепаги бўлиб терити,
Буржи Асади боқувчи ити.

Сайфий:

Баҳром анга подачи йигитдур,
Парвин охуридаги чигитдур.

* Урфон Отажоннинг «Устозлар хотираси» китобидан олинди. Тошкент «Қатолтол - Камолот». 1998.

Кўк юзида қаҳкашон эмасдур,
Нишхўрди анинг самону басдур.

Ғафур Ғулом:

Кўк марзуси анга ўтлоқ,
Жаннатдаги сабза ўт еган чоғ.
Хурлар талашиб ёпадур таппак.
Рашкида малак чаларди чаппак.
Осмон чокари саломга нимхез,
Ҳар тонг анинг олдида букиб тиз,
Саргашталиги бу фикри андин,
Думининг тагида ўкра андин.

Маҳжур:

Не ўкраки, сад, ҳазор бўка,
Осмон каби сирти тилка-тилка,
Кўк узра шоҳини силтаган чоғ,
Юлдуз отилиб, ёрурди чақмоқ.

Ғафур Ғулом:

Раъд мағрашидан олибон илҳом,
Осмон кўзи-кубба сарнигун жом.
Ул қавси кўзаҳ не осмони,
Кўкка тушиб акси шоҳи они.

Бурнига тилин суқарда ҳар дам,
Килкини Аторуд этди барҳам.
Паёваста туёқда мустақим пой,
Бир буржда турфақим, ики ой.

Сайфий:

Айлаб думини фалак мағасрон,
Ҳайдаб пашшадек малакни ҳар ён,

Ғафур Ғулом:

Йўк, йўк, не фалак, малак равондур,
Дум айланиши сипехра жондур.

Улфат:

Тун-кун-тусининг ололигидин:
Кун оқлиги, тун қаролигидин:
Тонг вақтида субҳ эмас, ёруғлиқ,
Пешонада қашқаси тануғлиқ.

Сайфий:

Йўқ, субҳ шарораи шаҳоб ул,
Ялдо кечаларда моҳтоб ул...

Ғафур Ғулом:

Алқиссаки, бугдой экди Одам,
Меҳнатда гав суришки ҳар дам.
Омоч қулоғи Абулбашарда,
Гав меҳнати тенг эди ҳашарда.
Гав ер босар эрди аста-аста,
Гаврон тушар эрди ҳар нафасда.
Албатта хатосиз ўлмас инсон,
Инсон иши-қобили нисан.
Бир сўз деёлмайин ғазабдан,
Одамдаги ранж ила таабдин,
Кўнгли ҳафталанди тортибон ранж,
Хирмон тўла юз самону юз ганж -

Маҳжур:

Кўзига кўринмади пучакча,
Оғзи кўпигида юз пулакча.

Ғафур Ғулом:

Кўз косаси қон тўла табақдек,
Бир кўкдаги икки қон шафақдек,
«Ҳай-ҳай!» демаса сузиш пайида,
Дўстлик ипини узиш пайида.

Сайфий:

Одам билибон анинг мизожин,

Дарҳол қидирди- ўқ иложин,
Бериб анга беда бир тутамни,
Такрор этибон «Бўтам, бўтам»ни.

Ғафур Ғулом:

Сиртин силаб айтди: «Боки йўқдур,
Бунга ҳафалик кераки йўқдур».
Одамга дедики: «Эй хирадманд,
Таъзир ила бермагил менга панд.
Бу ранж, таабнинг йўқса боки,
Бебок жаҳоннинг йўқ кeroки.
Бу иш бaсе етқурур менга нанг,
Ким арсаи даҳр бўлди кўп танг.
Сўзни демагимнинг рости яхши,
Ер устидан энди ости яхши», -
Деб жаҳл ила ер тагига борди,
Ер сатҳини шоҳида кўторди.

**Кўп йиллар ўтиб мушоара шоирлар, Улфат ва Восит
Саъдуллалар томонидан қуйидагича давом эттирилган:**

Улфат:

Бир кун қулоғига етди бу сўз,
Куйдирди танини рашки жон сўз:
Ер остида яъни йўқ эмиш у,
Ер курра эмиш, фалакда мангу.
Портлаб ғазабю ҳаддан ошди,
Жонига алам ўти тутошди.
Инсонга йўлиққани ошиқди,
Бир балқиш ила ер узра чиқди.

Восит Саъдулла:

Чиққан замон элга ул йўлиқди,
Эл кўрқмади, дарди кўп зўриқди.

Улфат:

Эски тани серёгин булутдек,
Икки кўзи чўлда ёнган ўтдек,
Ҳар лаҳза денгизча тўлқин айлаб,
Қўрқинчи раъддек ун айлаб.

Восит Саъдулла:

Юз тўлғонибон дер: «Эй, ҳалойиқ!
Сўз денг-а ахир бандага лойиқ.
Ер шоҳим уза мисоли тарвуз,
Остимда балиқ кечаю кундуз,
Бермай бу оғир юкимга бардош,
Нурсиз кўзидан тўкиб селоб ёш,
Питраб урадур думини ҳар ён,
Оғзигача дам-бадам келиб жон.
Куч-қудратима ишонмаган ким?
Ҳам кўзга мени ҳеч илмаган ким?»

Улфат:

Ким айлади борлигимни инкор?
Этсин-чи, қани, сўзини такрор!
Бошига солай тугангусиз ғам,
Гар эрса ҳаёт ғами унга кам».

Восит Саъдулла:

Зўр шовқинига уйғонди Одам,
Ҳам берди туриб жавобни бардам:
«Сен ўйламаким агар ўқирсам,
Дунёни бузиб, чунон бўқирсам,
Қўрқиб, мени тан олишса, деб гав,
Сўзимга қулоқ солишса, деб гав.
Сен ўйлаган у замонлар ўтди,
Қўрликда қади камонлар ўтди.
Фан нахрида бизлар энди говвос.
Ховлиқма бу хил, ўзингни сал бос!
Бизларда хурофотга ишонч йўқ.
Борлиққа ишонч била кўнгил тўқ.

Улфат:

Қасд эрди биза сени йўқ этмоқ,
Бу аҳд ила чин муродга етмоқ.

Восит Саъдулла:

Мушкулни ўзинг ҳам айлаб осон,
Келдинг ўз оёғинг ила бу он.
Ҳай-ҳай ажаб, энди қўлга тушдинг,
Йўқ, қўлга-ю сўнгги йўлга тушдинг, -

Улфат:

Деб халқ уни тутдилар жадаллаб,
Ағдарган оёқларини боғлаб,

Восит Саъдулла:

Тез бўғзига тортдилар пичоқни.
Хириллади гав, уриб оёқни.
Кесмай терисин шикастсиз олди,
Гав лаҳзада гўшт бўлди-қолди.

Улфат:

Сўнгра терисин хром этишди,
Ундан неча юз этик тикишди.
Бокийга бири қилинди инъом.
Топди бу фасона ҳам саранжом.

Восит Саъдулла:

Бу кўҳна этик ўшал этиқдур,
Гулчинига «Бокий» деб битиқдур.
Бокий йили ҳам ўзи бақармиш.
Мол терисидан этик ёқармиш.

Гафур Ғулом Бобир таваллуди 480 йиллик юбилейига бағишлаган илмий сессияда академиклар: Муҳаммаджон Йўлдошев, Тошмуҳаммад Қори Нисзӣй ва Ҳадича Сулаймонова билан. Андижон 1962 й.

УЛФАТГА ТАБРИК-МАКТУБ

Улуғ уммид билан онинг Алишер бўлди унвони,
Демак, айни ҳаётида улуғ шоирнинг пок жони.

Абад базмида минг йиллар қуёшдек чарх уриб келган,
Варосат бирла тегсин сенга энди Жомийнинг жоми.

Бу авжи кибриёдур, етмагай номард гардига,
Эгаллай олгуси кимнингки қайнар дилдаги қони.

Муқими ишқ бўлоанг, тахти маъни маснадинг бўлгай,
Тараддуд дастгоҳинг, эй суҳан мулкининг қоони.

Тугилдинг саъд соатда, азон ўрнига мен айтдим -
Қулогингга тараннум қилгуси Саъдийнинг илҳони.

Ажаб ринд, ҳақпараст Ҳофиз каби оташзабон бўлгил,
Фалак бахтинг учун сочсин сенга иқди Сурайёни.

Менинг номим сенинг номинг-ла бўлсин, бир Ғуломий ҳақ,
Агарчи номларда бир бақо йўқ, барчаси фоний.

Ғафур ҒУЛОМ
Андижон, 22.09.1941 й.

Азиз биродарим мулла Имодиддин, ассалому алайкум!
Ассабру мифдох ул-фараҳ.
Шу саломимни бутун дўстларимга тақдим қилурсиз.
Ҳаёт абадийдур:
Бу боғ ҳуснига гарчанд ҳазондан офатвор,
Уна тадорик этар оқибат насими баҳор.
Ҳазрати ФУЗУЛИЙ.

Тарихи вафот айтмоқлик малоли қалбдур.
Кулли шайни зоиқат ул-мавт.
Кулли шайин яржну ило аслиҳи.

Доғи фарзанд (тарих): (1346-1946)
Бунда йигирма - «кул»нинг кофидандур?
Исқот-сиз билан мендурмен.
Муҳаррамхон қаттиқ ачинди. Маҳбубахонга сабру қаноат
тилади. Яқинда Андижонга борармен.

Ал эҳтиром Ғафур ҒУЛОМ.
Хатингизни олдим, Мунир, Абдулҳамид,
Солиҳжон ва бошқаларга ҳурмат, эҳтиром.
Тошкент, 1946 йил.

МАРҲУМ АКАДЕМИК ШОИР ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ ЎША ТЎЛИШИ МУНОСАБАТИ БИЛАН БАЪЗИ ХОТИРАЛАР

У киши серқирра, мукаммал инсон, ижод булоғи ҳамиша қайнаб турган забардаст шоир ва етук олим эди.

Мен у киши билан 1935 йилда таниш бўлганман. Ўша вақтларда машҳур шоир ва драматург Собир Абдулла Андижонда яшар эди (ҳозирги - собиқ мединститут биносининг рўпарасидаги ҳовлид.). Ғафур ака у кишининг ҳовлиларига келганларида, учрашиб танишганмиз. 1938 йили буюк Алишер Навоийнинг туғилганига 500 йил тўлишини нишонлаш учун давлат юбилей комитети тузилиб, Андижонда шоир Маҳжурий,

Ҳабибий, Абдилаҳад Анисий ва камина Навоийхонлар сифатида Тошкентга чақирилдик. Тошкентда Ғафур Ғулом билан жуда яқин бўлиб кетдик. Чунки Навоий «Хамса»сининг «Фарҳод ва Ширин» достонини у киши ҳозирги замон тилига ўгиришга киришган эди. Ғафур ака бизларнинг Ҳадрадаги хужрамизга деярлик ҳар куни келар эдилар. Бизларнинг бу дўстлигимиз умрининг охирига қадар давом этди.

Ғафур аканинг Андижонда яна бир қалин дўсти бор, у ҳам бўлса, собиқ бозорком Ҳожимат Нишонхожиевдир. У киши Андижон шаҳар, Дарвоза оғзи маҳалласида истиқомат қилади (пенсионер). Яна бир яқин ошноси Қўқонқишлоқ (Пахтабод район)да турадиган Мамажон акадир. Ғафур ака қачон Андижонга келсалар, ҳар иккаларини кўрмай кетмас эдилар. Ғафур ака бадиҳагўй шоир бўлиши билан бирга, ниҳоятда тез қалам эдилар. «Фарҳод ва Ширин» достонини ишлашда ҳар куни беш юз мисра шеърни ишлаб, ёзиб улгурганини бизга айтган.

Ғафур ака олийҳиммат, меҳмоннавоз киши эдилар. 1938 йил декабрь ўрталарида дoston ишлари бўйича каттагина пул олдилар. Чиқиб кетаётиб, «Шунинг ярмини 31-куни сарфлаймиз» дедилар. Дарҳақиқат, янги - 1939 йилни у кишининг Қора саройдаги ҳовлиларида жуда кўпчилик бўлиб кутдик.

Ғафур ака кенг билим эгаси бўлиш билан бирга, камтар, хуш тавозеъ киши эди. Достонни ишлаш жараёнида уч-тўрт сўзнинг маъносини билолмаганликларини келиб айтдилар. Бу сўзларнинг маъноларини сўнгроқ Айний домладан сўраб аниқланди. Навоий асарларининг текстларини текширувчи комиссия олимлари орасида энг ҳурматли киши рошидонлик Мирзо Абдулло Насриддинов - Бокий эди. У киши ўзларига этик тиктириб кийиб келдилар. Ғафур ака этик тўғрисида мутойиба қилиб, бир шеър бошладилар. Бу шеър мушоира тарзида кўпайтирилди. Бу нарса сўнгроқ «Этикнома» номи билан матбуотда эълон қилинди (бу асарнинг асосий нусхаси шу хотирани рақам қилувчининг шахсий архивида сақланмоқда).

Баъзи бировлар Ғафур Ғулом аруз вазнида шеър битмас эди, деб ҳам айтдилар. Аммо бундай эмас. 1941 йил баҳорида менинг ҳовлимда меҳмон бўлган эдилар. Мендан янги таваллуд топган ўғлимнинг номини сўрадилар. Мен унга Унвон деб ном

қўйганимни айтдим. Ғафур акага бу ном ёқмай, «Алишер бўлсин» дедилар. Шунга бағишлаб ўша дамда ёзган шеърдан икки мисрани ўқиб бермоқчиман:

Туғилдинг саъд соатда, азон ўрнига мен айтдим,
Кулоғинга тараннум айласин Саъдийнинг илҳони,

Ғафур ака дўстларига жуда ғамхўр киши эди. Масалан, шоир Ҳабибий Тошкентда туриб қолганларида, аҳволларидан доимо хабар олиб турган. Абдулаҳад Анисий Тошкентга кўчиб борганида, Қора саройдаги ҳовлисидан жой берди. Хўжандлик шоир Муинзода Мунирийга жуда меҳрибонлик қилар эди. Ниҳоят андижонлик шоир Абдиваҳоб Сайфийни Тошкентга бориб, Самарқанд дарвозасидаги ёзувчилар боғига жойланиб қолишига сабабчилик қилди ва умрининг охиригача ҳолидан хабар олиб турди. Ҳатто вафот маросимларини ўзи ўтказди. У киши андижонлик дўстларига ўзини жуда яқин тутар эди. Агар бизлар Тошкентга бориб қолсак, биринчи навбатда у кишининг ҳовлиларига боришимиз шарт эди.

Ғафур ака меҳмондўст киши бўлгани учун у кишининг уйларида меҳмон аримас эди. Бир кунда уч-тўрт гуруҳ меҳмон кузаган кунлари ҳам бўлган. Ҳар гуруҳ меҳмонга алоҳида таомлар қилинар, бизлар у кишининг рафиқалари Муҳаррамхон аянинг хизматларига ҳайрон қолар эдик, чунки хонадонда хизматчи бўлмас эди.

Бир сафар Андижонга келганларида, мен ва Амонулло Валихоновни олиб Хўжаободга бордик, Турсуной Каримова райкомнинг биринчи секретари эдилар. У кишига меҳмон бўлдик. Чой ичилгандан кейин «Кўқонқишлоққа жўнаймиз» деб қолдилар. Турсуной опанинг қистовларига қарамай, жўнаб кетдик. Кўқонқишлоққа кириб бораверишда (завод олдида) тўпланган жамоатни кўриб тўхтадик. Маълум бўлишича, район комсомол комитетининг секретари - ёш қиз (номи эсимда йўқ) автомобиль авариясида фожиали ҳалок бўлган экан. Бизлар дафн маросимида қатнашдик. Қабристонда Ғафур ака жуда ўтлуғ нутқ сўзладилар. Гўё бизларни шу маросимга чақирилгандек бўлди. Бу нарса бизларни жуда ҳайратга солди.

Ғафур ака ўзбек табиат киши эди. Андижонга келиб, ўғилларига яқтак, чорси, пичоқ, тўртгулик дўппи олиб кетар эди.

Бир сафар ўгли Мирзо Абдиқодирни ўзбекча кийинтириб олиб кетганлари эсимда.

1946 йил 3 июлда Ғафур акани Андижон шаҳар меҳнаткашлари билан учрашуви бўлган эди. Мен шу учрашувга бағишлаб бир шеър ёзиб, ўқиб берган эдим. Шеър нусхасини шу хотираномага илова қиламан (хотиралар кўп, аммо қоғозга сиғмайди).

**Ғафур Ғуломнинг Андижондаги
дўсти Қосимов Имодин (Улфат).**

АКАДЕМИК ШОИР ҒАФУР ҒУЛОМ БИЛАН АНДИЖОН ШАҲАР МЕҲНАТКАШЛАРИНИНГ УЧРАШУВ КЕЧАСИГА БАҒИШЛОВ

Маросим 1946 йил 3 июлда ўтган.

Эй қалами халқим учун дур фишон,
Кўнгли сафо бирла муҳаббатга кон,
Шеър курашгоҳида зўр паҳлавон,
Шавқ гулистонида Булбул нишон,
Халқимиз алломаси Ғафур Ғулом,
Шаҳар элидан сизга самимий салом.

Шеър эли саф чекса, аламдори сиз,
Ишга тушар чоғида саркори сиз,
Севса элим кимни, унинг ёри сиз,
Душманининг душмани хунхори сиз,
Халқимиз алломаси Ғафур Ғулом,
Шеър элидан сизга самимий салом.

Хизмат этиб халқим учун неча йил,
Чарчамайин ишбила монанди фил,
Бўлди мукофот унга жонлик далил,
Такрор этар бул куни бу сўзни тил;
Шону шараф сизга, эй Ғафур Ғулом,
Барча қалам аҳлидан ўтлиғ салом.

Соф тутибон дил уйи мирьотини,
Ўсдириб Ўзбек адабиётини,
Меҳнатингиз кўрсатиб исботини,
Берди сизга олий мукофотини,
Халқимиз алломаси Ғафур Ғулом,
Сафдаги кўп дўстларингиздан салом.

Эл ишига белда камар, тик яна,
Кўп яшанг, эй академик, яна,
Халқ тилар қилгали табрик яна,
Халқимиз алломаси Ғафур Ғулом,
Барча қадрдонларингиздан салом.

Ошиқимаст ўлканинг жонига,
Номи ёзиқ даврини девонига,
Фахр этадир илм эли унвонига,
Дер унга Улфат келибон ёнига:
Эй элим алломаси Ғафур Ғулом,
Шеър элидан сизга самимий салом.
3.07.1946, Андижон.

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ШОИРИ, АКАДЕМИК ҒАФУР ҒУЛОМ ВАФОТИГА

Радио билан тун чоғи тарқади мудҳиш садо,
Учди бошимдан ҳушим, тинглагач ундан нидо,
Қадрли дўстдан ажал бизни қилибдир жудо,
Бўлди кўзимга жаҳон қайгули мотамсаро,
Яъни кўзин юмди ул шоири нозик адо.

Сўзда масиҳо нафас, шеърда жоду забон,
Илмда дарё мисол, нутқда соҳиб қирон,
Базмда ширин мақол, суҳбати оромижон,
Минг-минг аламким, букун бўлди у кўздан ниҳон,
Мотамида йиғлади эл бари йиртиб яқо.

Эл атади номини асримиз алломаси,
Кенг таратиб шуҳратин, қудрати зўр хомаси,

Фахр эди бизлар учун келса саломномаси,
Ўлкага солди гулув мотамаи хангомаси,
Ёшу қари қолмади тутмаган унга азо.

Камтар эди, оқ кўнгул, мард, шижоат шиор,
Қалби вафога тўлиқ, ҳиммати оламча бор.
Бахра топарди ҳама, суҳбати гўё баҳор,
Олди ародин ажал, қилмади ҳеч кор-кор,
Дард қаттиқ келдиким, бўлмади унга даво.

Шоирни марҳумимиз олтмишу уч ёш эди,
Шаклу шамойилда ҳам кекса эмас, ёш эди.
Порлаган ижод билан лафзи гуҳарпош эди,
Роҳату меҳнатда ҳам эл била йўлдош эди,
Хайфки, тупроқ уни жойлади кўкси аро.

Эрди Гулом ўғли ул, ўлкада номи Ғафур,
Чин дил ила халқининг эрди Гуломи Ғафур,
Сўзда Навоийга тенг, шеърда Жомий, Ғафур,
Беваю бечорага ҳам эди ҳомий Ғафур,
Тўхтади ўтли юрак, қилмади умри вафо.

Бир мингу тўққиз юзу олтмишу олти сана,
Ўн эди июль оғи, бўлди оғир пўртана,
Жони азизи кетиб, биз била қолди тана,
Бу каби шоирни ҳеч кўрмагай олам яна,
Қанча ўтар асрлар, қанча кўрар умр то.

Бўлди жигар чок-чок хайрлашув чоғида,
Халқ келиб турди тик тобути қирғоғида,
Севгили фарзандлари бўзлади ҳар ёғида,
Ёнди юрак ўртаниб мотамининг доғида,
Барча кадрдонлари чекдилар оху наво.

Бахту зафар куйчиси айлади азми сафар,
Ажради ундан бутун ёру кадрдон, жигар,
Кетди валекин ўзи, қолди ҳисобсиз асар,
Мотамининг ҳасратин Улфат этиб мухтасар,
Дейди букун алвидо, эй азиз ўртоқ-оғо!

УЛФАТ.

УМРИ БОҚИЙ ХОТИРАЛАР ВА УНУТИЛМАС УЧРАШУВЛАР

Ҳаёт тажрибаси шуни кўрсатадики, баланд тоғнинг қаддини унинг остида ёки унга яқин турганлар ўлчаёлмайди. Бунинг учун тоғдан узоқлашиш керак. Шунга ўхшаб улуг кишилар қаддини билиш учун ҳам у яшаган замондан бирмунча узоқлашиш керак. Ғафур Гулом ҳам ўзбек шеърятимизда, умуман, адабиётимизда гўё буюк бир тоғ чўққиси экани аёндыр. Унинг қадди-қадри ва буюклиги чўққи биздан узоқлашган сари тобора аниқ билинмоқда.

Ҳа, Ғафур Гулом ўзбек шеърятида бетакрор истеъдод соҳиби, маданиятимизнинг буюк намояндаси, ўзбек халқини, унинг адабиётини жаҳонга таништирувчи тимсол эди.

Ана шундай инсоннинг Андижонда ҳам қадрдон дўстлари анчагина эди. Абдуваҳоб Сайфий, Собир Абдулло, Муҳаммадхон Маҳжурий, Имомиддин Улфат, Абдилаҳад Анисий, Омонулло Боқир, Абдулҳамид Хуррам каби шоирлар, Қосимжон Охунов, Саидхон Шаҳобиддинов, Аҳмад Рафиқ Қамбаров, Ҳузурхўжа Улугов, Солижон оқсоқоллар каби шеърят мухлислари ва андижончасига меҳмондўст кишилар шоирнинг дўстлари ва доимий ҳамсуҳбатлари эди. (Барчасини Оллоҳ раҳмат қилсин).

Ғафур Гулом ҳар доим Андижонга келганида, ўша шоиру шоир табиат аҳбоблар билан учрашмай, суҳбат қурмай ва бир чўқим анжан палови емай кетмас экан. Улар атрофига яна бир қанча мухлислар тўпланишиб, Абдуваҳоб Сайфийнинг ёки Солижон оқсоқолнинг машҳур «Узум бозори»даги чойхонасида ёки Абдулҳамид Хуррамнинг шинам хужрасида «базми жамшидлар» қурганлари ҳақида ширин хотираларни кўп эшитганман.

«Ғафур Гулом Андижонга келяпти» деган хабар бўлиши биланоқ унинг ана бу мухлислари алоҳида кайфият билан кутиб олишар, меҳмондўстликни «Меҳмоннома» китобининг муаллифи, марҳум Карим Маҳмудов таърифлаган шарқона одат-қоидаларига риоя қилган ҳолда ташкил қилишиб ўтказишарди. Улуг шоир ҳам Андижонга келганида, ҳақиқий «Ғафур

Ғуломчасига» яйраб кетар эди. Марҳум шоир Улфат ва азиз дўстим Омонуллохон - Боқирдан эшитганим яна шуки, Ғафур аканинг энг гўзал шеърлари, аксари Андижон сафаридан қайтгач, алоҳида илҳом билан ёзилган.

Ғафур Ғулом кўпроқ Улфат ва Боқир билан хатлашиб ҳам туришар эди (хатларнинг айримлари шоир «Асарлар»нинг 10-жилдига киритилган). Улуғ шоирнинг одамгарчилик фазилати, дўстларга меҳрибонлиги, нақадар чуқур билимдонлиги андижонли дўстларига юборилган хатларидан ҳам билиниб туради. «Ғафур Ғулом андижонликларга ўзини жуда яқин тутар эди», - деб эсланган эди ўз хотирасида шоир Улфат.

Ғафур ака шоир Улфат билан дастлаб урушдан олдин тузилган Навоий ижодий меросини ўрганиш комиссияси ишига у киши таклиф қилинганда танишган. Улфат уйда эса биринчи марта 1941 йили баҳорида Андижонга келганида меҳмон бўлган. Ўшанда Улфатнинг янги туғилган ўғлига «Алишер» деб ном қўйиб берган (Алишер Қосимов ҳозир фан номзоди, университетнинг етакчи устоз ўқитувчиларидан).

Имодиддин Улфатнинг бошига тушган мусибати (фарзандининг вафоти) муносабати билан унга ёзган хати Ғафур Ғулом инсоний фазилатининг юксаклигидан нишонадир. «Азиз биродарим мулло Имодиддин, - деб ёзади шоир. - Шу саломимни дўстларимга ҳам тақдим қилурсиз» деб бошланган изҳори дил сатрларидан сўнг «Тарихи вафот айтмоқлик малоли қалбдир». Ва яқинда Андижонга боришини айтиб, «Ассабру мифтахул фараҳ» (сабр қилмоқ фароғат калитидир) деган араб мақолини келтиради ва азиз дўстининг мусибатига шерик бўлиб, унинг кўнглини кўтаради. Яна бир неча ой ўтгач, ёзган хатини «Мусибатзада дўстим мулло Имодиддин, ассалом» - деб бошлайди. Шайх Саъдийнинг «Инсон ҳаёти бир нафаслик, шу нафасни умр ҳисобламоқ керак» деган маънода айтилган ибратли гапини келтириб, Улфат бошига тушган мусибатдан ҳам маънос эканини изҳор қилади ва «Не илож айлай, Имодиддин, бақосиздир жаҳон» деган шеърий сўзлар билан ўз қайғусини ҳам ифода қилади.

Ғафур аканинг Андижонга муносабатида ажойиб инсон, олим ва шоир Омонулло Валихонов - Боқир билан муносабати ҳам алоҳида ажралиб туради. Аввало шуни айтишим керакки,

Омонуллоҳоннинг шоир бўлиб шаклланишида Ғафур Ғуломнинг таъсири катта бўлганини дўстим эътироф қилар эди. Иккинчи томондан, Омонуллодаги ахлоқий фазилатлардан ташқари, туғма истеъдоди, анъанавий шарқона одатларимизга хос бўлган феъллари ҳам улуғ шоирнинг меҳри - эътиборига сабаб бўлган. Қолаверса, Омонуллоҳон Боқирнинг Андижондаги шоир акахонлари Улфат, Анисий, Ҳабибий, Хуррамлар бу ёшгина истеъдодли йигитчани Ғафур Ғулом билан танишиб, қадрдонлашиб кетишига сабабчи бўлганлар.

Кейинча Ғафур Ғулом билан Омонулло Боқир бир-бирларига хат ёзишиб туришган. Сақланган хатларда устоз-шоғирд ўрталаридаги самимийлик, дўстона муносабат намуналари ифода қилинган.

Ғафур Ғуломнинг Омонулло Боқирга 1954 йил 28 февралда ёзган хатига қуйидаги қизиқ воқеа сабаб бўлган: Омонуллоҳон улуғ шоирни янги йил билан қутлаб, почта орқали Андижон меваларидан совға юборган. Бироқ тушунмовчилик орқасида совға яшиғи почта омборхонасида уч ой қолиб кетган ва ичидаги беҳи, анор каби мевалар ишдан чиққан. Совға Ғафур Ғуломга 28 феврал куни теккан ва шоир ўша кунинёқ Боқирга ташаккур хати ва ҳазил шеър ёзиб юборган. 26 мисрадан иборат газал-шеърда юборилган анор-у беҳилар димиқиб емакка ярамай қолганлиги, ёш Омонуллоҳоннинг соддалик қилиб огоҳлантирувчи телеграмма бермагани ҳазиломуз танқид қилинади ва сўнгра шоир: «Мендан уйичига, биродарларимиз Абдулаҳад, Имодиддин, Аҳмад Рафиқ, Хурхўжа Эшон, Солижон оқсоқол ва бошқаларга салом айтадурлар» - деб тайинлайди. (Ушбу шеър илк бор 1958 йили «Муштум» журнаlining 4-сонида эълон қилинган).

Бу хат улуғ шоирнинг меҳрибон дўст эканидан далолат қилувчи қимматли ҳужжат ҳамдир.

Шоирнинг Боқирга юборган яна бир хати 1961 йил 28 декабрда битилган бўлиб, унинг ажойиб инсонпарвар шахс эканини исботлайди. Гап шундаки, андижонлик бир нотаниш маҳбус қамоқхонада ётиб, Ғафур Ғуломдан мадад сўраб, унга илтимоснома хат ёзган. Шоир бу хатни Андижонга - Омонуллоҳонга юбориб, маҳбуснинг кимлигини аниқлашни ва ўрганиб, сўнгра унга маълум қилишини сўрайди. Хат сўнггида «Ҳар ҳолда бир маҳбус мурожаати жавобсиз қолмас» деб

илтимос қилади. Бу ёзишмалар улуғ шоирнинг Андижон билан алоҳида муносабатда бўлганини кўрсатувчи ўзига хос қимматли хужжатлардир.

Мен Ғафур Ғуломни биринчи марта 1949 йили кўрганман. Ўша йили баҳор ойида ғазалхон шоиримиз Собир Абдуллонинг, биз - машҳур САГУнинг (ҳозирги Миллий университет) шарқшунослик факультети талабалари ва домлалари билан учрашуви ўтказилиб, учрашувга шоир дўсти Ғафур Ғулом ҳам бирга келган эди. Биринчи таништириш сўзи Ғафур акага берилиб, дўсти Собир Абдулло ҳақида гоҳ жиддий, гоҳ ҳазил аралаш сўзлар айтгани ёдимда. Сўзлари бир неча марта қарсақлар билан бўлиниб, залда умумий кулги ҳам кўтарилиб турди.

Сўнггида Ғафур ака шундай деган эди:

- Дўстим Собир «Тоҳир ва Зухро» (драма)си билан халқ орасида биздан ҳам машҳурлашиб кетди. Қайси кўчага кирсангиз, ёшларнинг «Бахтимни қилиб қаро муҳаббат» деб айтган хиргойисини эшитасиз (буни ўзи ҳазил аралаш алоҳида куй билан айтган эди). Ўшанда Ғафур Ғуломнинг таркини олдига қилиб дўппи кийиб юрганига биринчи марта эътибор берган эдим...

Кейинги йиллари шоир билан уч марта мулоқотда бўлиш бахтига муяссар бўлганман. Биринчи марта 1958 йил апрел ойида эди. Ўша йилнинг 19-21 апрел кунлари Андижонда Заҳриддин Муҳаммад Бобир туаваллудининг 475 йиллигига аталган юбилей тантаналари ҳам республика илмий конференцияси ўтказилиб, Ўзбекистон Фанлар Академияси вице-президенти, ажойиб олим Иброҳим Мўминов бошчилигида академиклардан Қори Ниёзий, Воҳид Зоҳидов, Ғафур Ғулом, Муҳаммадjon Йўлдошев, Яҳё Ғуломов, Хадича Сулаймонова, булардан ташқари, яна Порсо Шамсиев, Ходи Зариф, Сабоҳат Азимжоновна, Ҳамидулло Ҳасанов, Наталя Байкова каби ўнлаб олимлар Бобир ватани - Андижонга келишган ва кенг жамоатчилик иштирокида уч кунлик катта илмий анжуман ўтказилган эди. Ўшанда кечки пайтлари жойларда гуруҳларга бўлинган олимлар, жумладан Ғафур Ғулом билан учрашувлар, суҳбатлар ташкил қилиниб камина - ёшгина домлача у кишининг дўстлари Улфат, Анисий, Хуррам ва Боқирлар қатори бирга

бўлган эдим. Ўшга бориб Фафур аканинг хурсандчилик онларидаги суҳбатларида иштирок қилиб, самимий ва лутфга тўла ҳазиллари, ичак узди латифаларини мириқиб тинглаганман. Гоҳида ўзим ҳам ўрнини толиб, сўз қотганим ёдимда. Ўша фахрли кунлар бир умрга хотирамда муҳрланиб қолган.

Иккинчи марта у киши билан ўша 1958 йилнинг июнь ойида учрашдик. Бухорода Ибн Синонинг ҳижрий ҳисобидаги минг йиллик юбилейи ўтказилиб, Андижон Педагогика институти жамоасидан камина вакил қилиб юборилган эдим. Мен Бухорога бориб меҳмонхонада Порсо Шамсиев, Холид Расул ва Раҳмат Мажидийлар билан бир хонада уч кун бирга турдик улар билан яқиндан танишиб, кейинча қадрдонлашиб кетишим ҳам шундан бошланган (уларни Оллоҳ раҳмат қилсин).

Илмий анжуман куни кечқурун боғда зиёфат берилиб, менга ҳам табрик сўзи навбати келди. Сўзга чиққанимда, фикран 1983 йили Бобирнинг 500 йиллик юбилейи бўлажагини ҳисоблаб, ўзимчасига ҳазиломуз гаплар билан ўшанда Андижонда шояд Бобир номли опера ва балет таэтри ташкил қилинажагини айтдим ва саломатлигини қўйса, Бобирнинг ўша опера театри биносида ўтказилажак 500 йиллик юбилей тантаналарига барчани таклиф қилдим. Таклифимни самимий табассум ва қарсақлар билан қабул қилдилар.

Фафур ака кечқурун ниҳоятда серзавқ ҳолда Порсохон домлани излаш баҳонаси билан хонамизга кириб келди ва нигоҳи билан шерикларим орасидан мени излаб топди-да, гап қотди:

- Сен, анжанлик, роса опқочдинг-ку! Лекин Бобир номли Андижон опера ва балет театри очилади деб яхши ният қилдинг. Бобирнинг 500 йиллик юбилейигача ҳали кўп юбилейларни ўтказишимиз керак. - Ўртага бир қанча ҳазил гаплар ҳам аралашди. Мен: «Яхши ният - ярим мол» деган гапга амал қилдим-да, устоз», - дедим. Шоир табассум билан яна нимадир деди ва барча ўтирганлар роса кулишдик. Фафур ака Порсо Шамсиев билан самимий дўст экан, эртасига ҳам хонамизга кириб, анвойи латифалар айтгани, измонлар-у, бошқалар хонамизни ва йўлақларни тўлдириб, Фафур Гуломнинг ичак узди гапларини тинглашгани ҳамон ёдимда.

Учинчи марта улуг шоир билан Тошкентда, 1962 йили май ойи охирларида учрашганман. Мен Фанлар Академиясининг Тарих институтида ишлар эдим. Фафур Гуломнинг «Кумлоқгузар» маҳалласида «сенлаб» гаплашадиган Абдулла махсум деган дўсти бўларди. Унинг ўгли Фатхулла Абдуллаев билан Университетда бирга ўқиган эдик. Ўша ойда дўстим Фатхулла номзодлик диссертациясини ёқлади. Зиёфт (банкет) куни эртасига Абдулла махсум дўсти ҳовлисига Фафур Гуломни таклиф қилиб, алоҳида дастурхон ёзилди. Ҳовлида қадрдон ўртоқлардан ҳаммаси бўлиб 8-10 чоғли киши тўпланганмиз. Қоронғу тушгач, кеч соат 9 ларда Фафур ака келдилар. Ҳамон кўз олдимдан кетмайди: шоир ҳақиқий ўзбек йигитларидек оқ сурпдан ятак - лозим кийган ва шойи белбоғ боғлаб олган, ёнида эса пичоқ осилган, оёғида амиркон кавуш, бошида дўппи билан «шира кайф» ҳолда кириб келди.

Ўша оқшом Фафур Гулом таърифга сизмас даражада хурсанд, дўсти Абдулла махсум билан тунги соат 2 гача чандишган, аскиялашган эди. Ўрни келганда эса ўлтиришга воқеабанд латифалар, ўз ҳаётидан қизиқ-қизиқ, куладиган воқеий ҳикоячалар айтиб берган эди.

Шоирнинг ҳақиқий ўзбекона қиёфаси, суҳбатдаги ўзбекча муомалалари, шарқона лутфлари ҳар қандай муғомбирликдан ҳоли бўлган табассумли нигоҳлари бир умрга ёдимдан чиқмайди.

Мен Фафур Гуломни қанча билиб, кузатиб юрган бўлсам, у кишининг бошидан дўппи тушганини билмайман. Ҳа, шоир қайси мамлакатга борса, ўзбек халқининг асл вакили деган масъулият билан юрган бўлса керак. Ҳозир ҳам шоир қиёфасини дўпписиз асло тасаввур қилиб бўлмайди.

Илоҳо, у кишининг охиратлари обод бўлсин, ундаги серқирра, ўзбекона истеъдод намуналари қаламқаш шогирдларида абадий яшасин, бошқаларга ҳам юққан бўлсин.

Сайфиддин ҳожи ЖАЛИЛОВ,
Андижон вилоят тарихчилар жамияти раиси,
фахрий профессор.

АКАДЕМИК БОШ ҲАКАМ ВА БИЗ...

Ўшанда биз - бир гуруҳ андижонлик ёшлар Фарғона педагогика институтида ўқирдик. Кунларнинг бирида: «Фарғонага Ғафур Ғулом келар эмиш!» деган хушxabар лаҳзада бутун талабалар ўртасида тарқалди. Ўша йиллар ҳар куни даста-даста шеърлар ёзувчи «иқтидорли шоирлар» бўлганимиз учун бу «миш-миш»дан, айниқса, бизлар хурсанд эдик. Тирик шоир билан учрашув, яна ким билан денг, академик шоир Ғафур Ғуломнинг нақ ўзлари билан-а! Отахон шоир билан юзма-юз дийдорлашув, унинг шеърларини ўз оғзидан эшитиш, суҳбатларидан бахраманд бўлиш бахт-ку, ҳаммага ҳам насиб бўлавермайдиган неъмат-ку!

Фарғона шаҳри маразий кўчалари бўйлаб уч-тўрт андижонлик талабалар хиёбонларни тўлдириб кетарканмиз, йўловчилардан бирининг: «Ғафур Ғуломни бозорда кўрдим. У оддий одамлардай савдо қилиб юрипти» дегани қулогимга чалингандай бўлди. Ҳалиги одамнинг ортидан чопиб бориб тўхтатдим:

- Амаки, Ғафур Ғуломни кўрдим, дедингизми, шу ростми?

- Ҳа, рост, ука, мен Ғафур Ғуломнинг худди ўзларини ҳозиргина «деҳқон бозори»да учратдим. У киши бозорда у-бу харид қилиб юрибдилар, атрофини одамлар ўраб олишган, назаримда, бугун Фарғона бозорига жаноби Ҳазрати Ҳизр киргандай борлиққа нур ёғилиб, жуда файзли, гавжум, серобчилик. Ҳамма шоирнинг қўлини олишга, зиёрат қилишга шошардилар. Мен ҳам кўпчилик қатори Ғафур ака билан саломлашдим ва қўлларини олдим, ҳатто «Фарғонамизга ҳуш келибсиз!» дейишга ҳам журъат этолдим.

Ғафур ака худди сиз билан бизга ўхшаш бошида Андижон дўпписи, содда одам экан. Кўксига қўлларини қўйиб, каминага «Раҳмат, ука!» ҳам дедилар. Ёнларида икки-уч меҳмонлари ҳам борга ўхшайди. Уларни яхши танимадим. Ғафур ака китобларигаги суратларига қўйиб қўйгандай ўхшар экан...

Йўловчи ҳали гапини тугатмаган ҳам эдики, кўча бошида, одамлар қуршовида, юзлари офтобда тобланган деҳқонга ўхшаш барваста бир одам биз томон кела бошлади.

Шундоққина бизлардан бир неча қадам нарида, мактаб ўқувчилари бўлишса керак, икки қизча бир-бирларига гап беришмай, тортишарди, улардан бири:

- Ўша келаётган одам Ғафур Ғулом бўладилар, - деса, бошқаси:

- Йўқ, бу Ғафур Ғулом эмас, шоир ҳам пиёда юрадимми! - деб жанжаллашарди. Биринчи қизча эса: «Ғафур Ғулом деяпманми, Ғафур Ғулом. Ке, гаров ўйнаймиз» деб дугонасининг гашига тегарди. Ўртоғи эса қўл ташлаб гаров ўйнаса-да, бўш келмас: «Йўқ, деяпманми, йўқ» деб қаттиқ туриб олган эди. У ён-бу ёнимиздан ўтиб кетувчилар эса икки қизчанинг тортишувига хайратланишиб қарашар эдилар.

Шу вақт катта кўчадан келаётган Ғафур Ғулом дугоналар қаршисида таққа тўхтаб уларнинг тортишувларига аралашди. Қизчалардан бири:

- Амаки, Сиз шоир Ғафур Ғуломсиз-а? - деб сўраб қолди.

- Нима гап ўзи? - деди шоир мийигида кулиб.

- Биз гаров ўйнадик, мен Сизни академик шоир Ғафур Ғулом десам, йўқ, шоир ҳам пиёда юрадимми, яна кимсан - Ғафур Ғулом-а! - деб, мени ўртоғим ёлгончи қиляпти. Мен Сизнинг китобларингизни кўп ўқиганман, шеърларингизни ёд биламан, расмларингизни ҳам кўрганман. Сиз худди ўша нишондор отахон шоирсиз-а?

Шу вақт баҳслашаётган иккинчи қизча гапни илиб кетди:

- Ғафур Ғулом бўлсангиз, кўкрагингиздаги нишонингиз қани? - деб яна туриб олди.

Икки қизчанинг тортишувларига ҳозир бир адолатли ҳакам керак эди. Ғафур аканинг ёнида турган хушрўй йигит (бу Ҳамид Ғулом эди) гап бошлади:

- Устоз, бу қизчаларнинг ҳаками ҳам фақат ўзингиз бўлмай илож йўқ, - деди.

Шунда Ғафур Ғулом қизчаларга янада яқинроқ бориб, чўк тушиб ўтирди. Уларни ранжитмаслик учун ҳар иккисига ҳам муносиб жавоб қайтарди:

- Бу қизим тўғри айтяптилар, кўкрагимда нишоним бўлмагани учун мен отахон шоир Ғафур Ғулом эмасман, сен ютдинг, қизим!

Қизча ўзида йўқ хурсанд «Ура!» деб қарсак чалиб, «ютдим» деди.

Ғафур Ғулом чўнтагидан депутатлик ва давлат мукофоти совриндорлиги ҳақидаги нишонларини чиқариб, костюмининг ёқасига қадади-да, «Мана энди мен Ғафур Ғулом бўлдим, сен ҳам ютдинг, қизим, икковларингиз ҳам ютдиларингиз, фақат мен ютқаздим!» деди ва у ҳар иккала қизчаларнинг ҳам пешоналаридан ўпиб, эркалаб, миннатдорчилик билдирди, сўнгра йўлига равона бўлди.

- Қалай, Ҳамиджон, ҳакамлик қўлимдан келар эканми? - деди кулиб.

- Қойилман, устоз, бу тортишувда бош ҳакам фақат академик шоирдан бошқа киши бўлиши мумкин эмас эди-да! - деди Ҳамид Ғулом...

* * *

Биз Фарғона шаҳри марказий кўчасида Ғафур Ғулом билан икки қизча ва шоирнинг ўзи бош ҳакамлик қилгани ҳақидаги воқеани институтга бориб барчага мақтаниб сўйладик. Умримда биринчи тирик шоирни кўришим бўлгани учунми, қанча йиллар ўтган бўлса-да, ҳали-ҳали Ғафур Ғулом билан бўлиб ўтган ўша унутилмас дийдорлашувни бир ёқимли эртақдай айтиб, эслаб юраман.

Академик шоир Ғафур Ғулом билан ГПИда (Государственный педагогический институт) режалаштирилган учрашув шоир ҳакамлик қилган куннинг эртасига ўтадиган бўлди.

Талабалар ўртасида биринчи бўлиб Ғафур Ғуломни «кўрган ва яхши билган» кишилар сифатида аллақачон институтда барчага «қашқа» бўлган эдик. Учрашув соат 2 да эди. Бизни деканатга чақиришиб:

- Энди, йигитлар, сизлар Ғафур Ғуломни биласизлар ва танийсизлар. Ҳозир у киши меҳмонхонадалар. Бориб янада яхшироқ танишиб. олинглар. Соат иккиларга институтга бирга олиб келинглар, - дедилар.

Биз куйди-пишди, ёш шоирлар қувона-қувона меҳмонхонага йўл олдик. Меҳмонхона институтимиздан унчалик йироқ эмасди. Навбатчи аёлдан шоирлар қайси хонада туришларини сўраб, иккинчи қаватдаги 24 хонага кўтарилдик. Эшикни аста тақиллатиб, рухсат сўраб ичкари кирдик. Хонада Ҳамид Ғулом алланарсаларни ёзиб, қизиб ўтирган экан. Бизни у жуда самимий кутиб олди ва ўтиришга жой кўрсатди. Хонада Ғафур

Ғулом кўринмасди. Биз «вакиллар» анча вақт бир-биримизга тикилишиб, сўзсиз, жим ўтирдик. Ҳамид ака эса бизларни унутдиларми, ўз ишлари билан машғул бўлиб кетдилар. Ўшанда у «Комиланинг шеъри»ни қоғозга тушираётган эди. У анчадан кейин қоғоздан бош кўтариб бизни хилма-хил сўроқларга тутиб кетди ва ниҳоят:

- Хўш, йигитлар, ҳуш келибсизлар. Институтдан келдиларингизми? - деди.

- Ҳа, институтдан юборишди, - дедик. Ҳамид ака «яхши» деб қўйдилар, яна ўз иши билан машғул бўлиб кетди. Яна жимлик.

Бир вақт ичкари хонадан бизлар кеча учратган атоқли шоир Ғафур Ғулом қўлида бир даста қоғоз билан чиқиб келди. Демак, у киши ҳам ҳозир бўладиган учрашувга тайёргарлик кўраётган экан. Бизлар дарҳол ўтирган жойларимиздан худди аскарлардай тик туриб салом бердик. Ғафур Ғулом бизлар билан бирма-бир қўл бериб кўришди. Худди Ҳамид ака каби «Институтдан вакилмисизлар?» деди. Саволларга жавоблар ҳам қисқа ва лўнда бўлди.

Яна ўртага жимлик чўкди. Бизни, албатта, ҳозир отахон шоиримизнинг сири ва салобати босарди. Ҳамон аввалгидай одоб сақлаб, «мўмин» бўлиб жим ўтирдик.

Уялиб, тортиниб турганимизни кўрган академик шоиримиз ўртадаги «сир-парда»ни олиб ташлаш учун бўлса керак, бизлар билан ҳар хил ҳазил-мутойибалар қилиб кўрди, бўлмади. Шундан кейин ҳозиргина ёзган янги шеърини ўқиб берди, фикримизни сўради. Охир ҳар хил янги ва эски афанди латифаларидан айтиб, «парда»ни олиб ташлади. Сўнгра бизлар эса худди ёш болалардек уларнинг «ҳовасини олдик». Гапми, афандими, ҳангомами, Ҳамид Ғуломни-ю, академик шоирни ҳам ўзимизча лол қилиб, оғзини очириб қўйдик.

Охир: - Йигитлар, энди сизлар бораверинглар, биз институтни яхши биламиз, ортларингиздан ўзимиз етиб борамиз, ўша ерда учрашамиз, - деди Ҳамид Ғулом қошларини чимириб, буйруқ оҳангида...

«Ғолиблигимиз» учун оғзимиз қулоғимизда, институтга чопдик, етиб борганимизда бизларни деканимизнинг шахсан ўзлари кутиб турардилар. «Меҳмонларни жуда бошлапсизлар-ку, азаматлар!» деб койиган бўлди. Биз, меҳмонхонадан қайтгач,

деканимиз тошкентлик шоирлар билан телефон орқали гаплашгани, биз уларни «тўйдириб» юборганимиз домламининг кинояларга тўла қочирилари биланиб турарди.

* * *

Шоирлар келишди. Катта залда катта учрашув бўлди. Меҳмонлар қатори бизлар ҳам ўзимизнинг бўлар-бўлмас «шеър»ларимиздан ўқидик. Учрашув охирида отахон шоир Гафур Гулом меҳмонхонада бизларга ўқиб берган «Фарғона учун» деган шеърини ўқиди. Қарсақлар, олқишлар узоқ давом этди. Ҳар хил саволларга жавоб қайтарар экан, биз ўта одобли «вақллар»ни ҳам гап орасида қистириб ўтди.

Учрашувда ўқилган шеър эртасига вилоят газетасида тўла чоп этилди. Кейинчалик ўша бизлар яратилишига гувоҳ бўлган шеър отахон адибимизнинг тўпламларида ва сайланмаларида қайта-қайта босилди. Қасида қаҳрамонлари бизлар билан бир курсда таълим олаётган курсдошларимиз эканлигини кейинроқ билдик.

Муҳтарам ўқувчи қуйида ана шу шеърни сизлар билан баҳам кўрмоқликни ният қилдим. Марҳамат, ўқинг, маза қилинг:

ФАРҒОНА УЧУН

Шеър айтгим келяпти, азиз дўстларим,
Шеър айтгим келяпти, гўзал Фарғона.
Бир сабаб излайди шеър айтган ҳар ким,
Шеъримга ГПИда бир қиз баҳона.

Қаерда саодат қуриб ошиён,
Халқи ҳаётдан миннатдор эса;
Шу ерда қўшиқдан жаранглар осмон,
Меҳнатдир муҳаббат, шарафдир бўса.

Шу қиз ялла учун лабин титратса,
Қўшалок олчани ел очар гўё.
Ўртанган авжлари бир дам титраса,
Бирён булбуллардан кабоб муҳайё.

Энг шўх кўшиқларнинг ота шоири,
Шаббоданг яллалар бастакоридир.
Ўғил-қизларимнинг иккидан бири,
Ўзбек санъатнинг ифтихоридир.

Мен ўз Фарғонамни мақтамоқ бўлсам,
Йигити Фарҳоду қизи Шириндай;
Самолёт бу ерга қўнади кўркам,
Кўланка излаган чарчоқ лочиндай.

Етмиш гўзалликнинг биттаси меҳнат,
Етук бу гўзал қиз топмасин завол.
Пахтакор шаънига сарбаст муҳаббат
Ва меҳнат сайқали йўғирган жамол.

Шу қизга муносиб шеър ёзсам деб,
Хаёл тинка қуриб ошар тоғма-тоғ.
Мусаффо ҳавога вазн қидириб,
Қуёшга рўбарў кучоқма-кучоқ.

Водил ирмоғининг олмос қатраси,
Гўзаллар лабида реза донадир.
Рост айтсам, ГПИда қизлар сараси,
Бу гал шеър учун бир баҳонадир.

Ўша фарғонали отинчахон қиз
Кўзгуда акс этган гўзал Фарғона.
Сочлари оқшомдир, чеҳраси кундуз,
У билан мукамал бизнинг замона!

Олимжон ХОЛДОР,
Ўзбекистон санъат арбоби, профессор.
2.03.2003 йил.

1. ШОҲИМАРДОНДА

Бир сафар Ғафур Ғулом билан Шоҳимардонда учрашдик. 1952 йил сентябрь ойининг ўрталари эди. Мен ўшанда институтнинг охириги курсида ўқирдим. Машгулот тугаб, энди йўлакка чиққандим. Котиба қиз мени деканатга чақиришаётганини айтди. Кирдим. Хонада ўқитувчи ва талабалардан беш-олти киши ўтиришган экан. Саломлашиб бўш ўриндиққа ўтирдим.

-Ғап мана бундай, - деди факультет декани Боймирза Фармонов. - Эртага сизлар Юнусов домла бошчилигида Шоҳимардонга борасизлар. У ерда катта маросим бўлади. Шоир Ҳамзанинг жасади янги қурилган мақбарага кўчирилади. Ана шу маросимда қатнашасизлар. Республиканинг ҳамма томонидан вакиллар келишади. Улар орасида ҳурматли Ғафур Ғулом ва бошқа шоирлар ҳам бўлади. Эрталаб соат олтида институт биноси олдида тўпланасизлар. Институтнинг «Полуторка»си сизларнинг хизматларингизда. Кечикманглар.

Эрталаб Шоҳимардонга жўнадик. Биз етиб борганда қишлоқ маркази жуда гавжум эди. Маросим ҳали бошланмабди. Мутасадди кишилардан бири бизни Шаланг тепалиги яқинида турган кишилар олдига боришимизни айтди. Бордик. Бу ердаги кишилар гуруҳ-гуруҳ бўлиб ўзаро суҳбатлашардилар. Нарироқда Ғафур Ғулом бошлиқ бир гуруҳ шоир ва санъаткорлар туришган экан. Биз уларни кўриб севиниб кетдик. Домла бизни ўша ерга бошлаб борди. Ғафур Ғулом ва унинг ҳамсуҳбатлари билан қўл бериб кўришдик. Ғафур ака ёнидаги кишиларни таништирди. Улар Асқад Мухтор, Мирмуҳсин, Миршоҳид Мироқилов, Мария Кузнецова ва бошқалар экан. Юнусов домла бизни ҳам таништирди. Сўнг суҳбат давом этди. Суҳбат асосан Ҳамзанинг адабий ва ижтимоий фаолияти ҳақида борарди. Ғафур Ғулом унинг турли йиллардаги фаолиятига оид воқеаларни айтиб берди. Мана, улардан бири. Шаланг тепалигидаги ялангликни янги қабристон қилиш фикри Ҳамзадан чиққан экан. Тақдирни қарангки, у ерга биринчи бўлиб унинг жасади қўйилибди...

Шу орада ҳукумат комиссияси аъзолари Ҳамзанинг тобутини елкаларига қўйишиб пастга олиб тушдилар. Тобут ясатиғлик

машинага чиқарилди. Унинг икки ёнига қўйилган ўриндиқларнинг бирига Ҳамзанинг қариндошларидан бўлган бир қария, иккинчисига республика халқ артисти Мария Кузнецова ўтирди. Машина янги мақбара томон жўнади. Оҳиста юриб манзилга етиб бордик. Мақбара ёнига маросимни ўтказиш учун алоҳида жой тайёрланган экан. Тобут ўртадаги махсус жойга қўйилди. Расмий маросим бошланди. Ҳукумат комиссияси раиси, ўша вақтда республика маданият министри бўлиб ишлаётган А.Қўқонбоев Ҳамзанинг босиб ўтган йўли, адабиёт ва маданиятни ривожлантиришдаги улкан хизматлари тўғрисида гапирди...

Ғафур Ғуломга сўз берилди. У гапиришдан аввал «Новое время», журналининг бир бетини очиб буклади-да, ёнидаги кишига бериб, журнални қўлма-қўл айлантиринглар, шу суратни ҳамма кўрсин, мен ўқийдиган шеъримда шу ҳақда ҳам гап боради, деди. Журнал қўлма-қўл ўтди. Биз ҳам кўрдик. Унда бир инглиз офицери малайялик (бу ўлка 1963 йилдан Малайзия федерацияси таркибида) қизнинг бошини кесиб олиб, уни бир қўлида кўтарган ҳолда нафрат билан тикилиб тургани акс эттирилганди. Ғафур Ғулом ўз сўзида, жумладан, шундай деди: «Ҳамзани ўлдирган қотилларга ўхшаш қотиллар ер юзида ҳамон бор. Ҳозиргина сизлар кўрган сурат ҳам бунинг исботи. Ёвуз корчалонлар эрк учун курашчиларни ҳамон ваҳшийларча ўлдиряптилар. Лекин эрк учун курашувчиларни ва уларнинг руҳларини ўлдириб бўлмайди».

Сўнг Ғафур Ғулом Ҳамза хотирасига бағишланган шеърини ўқиб берди. У шундай бошланарди:

Қабрингга гулчамбар келтирдик, Ҳамза,
Сен кезган чаманлар аро оралаб...

Бу катта шеърда ҳалигина биз кўрган суратга доир қуйидаги мисралар ҳам бор эди:

«Новое время» саҳифасида,
Бир чала туғилган инглиз қотил,
Қуёшдай чехрали Малайя қизин
Қорасоч аралаш кесик бошини...
Қироллик тожи деб ушлаб турибди...
Кун-эрта эрк учун ўлган гўзалнинг
Қабрига гулчамбар қўйиб келаман...

Шеър давомида ҳақ иш йўлида қурбон бўлганларнинг ёди халқлар қалбида абадий яшаб қолажаги алоҳида таъкидланган эди. Шеърни эшитган барча кишилар Ғафур Ғуломга тасаяно айтдилар. Маросимда Ҳамзанинг ўша ерлик шогирдларидан бири Абдулла Ҳотамов ва бошқалар ҳам гапирдилар. Сўнг Ҳамзанинг жасади янги мақбарага қўйилди. Маросим тугагандан кейин ҳам бизлар Ғафур Ғулом билан анча бирга бўлдик. У кишидан кўпчиликка маълум бўлмаган яна талайгина гапларни эшитдик...

Ҳар гал Шоҳимардонга йўлим тушганда, Ҳамза мақбараси олдида тўхтаб Ғафур Ғуломни, у инсон айтиб берган гапларни ҳам эслайман.

2. ТИЛАНЧИГА ДАМ

Ғафур Ғуломни яна бир марта институтни битириб, Булоқбошида ишлаб юрган вақтимда кўрдим. У киши машҳур пахтакор, кўп йиллар жамоа хўжалигининг раиси бўлиб ишлаган Жўра полвон Ғойибовнинг дўсти экан. Ғафур Ғулом кеча у кишиникига меҳмон бўлиб келибди, деб эшитиб қолдик. Марказдаги мактабнинг олдида шу ҳақда гаплашиб тургандик, буни қарангки, Ғафур Ғулом Жўраполвон ва Тоштемир оталар, яна икки-уч киши ҳамроҳлигида бозор томонга пиёда юриб ўтиб қолишди. Биз ҳам уларнинг олдида бориб сўрашдик. Ғафур аканинг: «Қани, йигитлар, биз билан юринглар, бозорни бир кўриб чиқамиз», - деган гапи баҳона бўлди-ю орқаларидан эргашдик. Сал орқароқда юрдик.

Бозор дарвозасига яқинлашилди. Дарвоза ёнида бир девона тиламчилик қилиб турган экан. Ғафур Ғулом унинг олдида тўхтади, у билан қўл бериб кўришди. Сўнг сўради:

- Бир кунда қанчадан тушяпти?

Девона ҳайрон бўлди, лекин индамади.

- Тортинмай айтаверинг, мен пулингизга шерик бўлмоқчи эмасман.

Девона Ғафур Ғуломга, сўнг ёнидагиларга қараб туриб деди:

- Ҳа, омад кеп қоганда, беш-ўн сўмдан тушиб турибди.

- Ундай бўлса, - деди Ғафур Ғулом, сўнг чўнтагидан иккита янги ўн сўмлик пулни олди-да, унга узатди. - Мана бу пулни олинг-да, бугун уйга бориб дам олинг, уйдагиларга Ғафур Ғулом деган бир шоир мени бир кунга тиланишдан озод қилди, денг...

У вақтда пул анча кучли эди (1947 йилда пул алмаштирилганди). Девона аввал ҳайрон бўлди, сўнг пулни олиб, раҳмат айтиб жўнаб кетди.

Ғафур акалар бозорнинг ичкарасига киришди. Биз ҳам эргашдик. Ғафур Ғулом нос сотаётган бир оқсоқолнинг олдида тўхтади. Носидан бир чимдим олди:

- Бунга гўзапоянинг кулидан қўшдингизми ёки бақатерак қовигининг кулиданми?

Носфуруш бу посон кийинган ва Булоқбошининг ман-ман деган кишилари қуршовида юрган киши ким бўлди экан, нос тайёрлашни ҳам билади, шекилли, дегандек, Ғафур Ғуломга ҳайрон бўлиб тикилиб қолди. Сўнг: «Бақатеракнинг кулидан қўшилган, иним», - деди. Ғафур Ғулом, ҳа унда яхши, кучли нос экан, деб қўлидаги ҳалиги бир чеким носни тилининг тагига ташлади. Жўра полвон ота ҳайрон бўлиб қолган носфурушга Ғафур Ғуломни таништирди. Носфуруш бир қогозга нос ўраб, Ғафур Ғуломга узатди. Ғафур Ғулом, йўқ, мен нос чекмайман, ҳозир бир чекким келиб қолувди, чекиб қўйдим-да, деб носни олмади...

Ана шунақа гаплар. Хуллас, улуг кишиларни кўриш, уларнинг суҳбатларидан баҳраманд бўлиш, қилган ишларини эслаб юришнинг савобига не етсин.

3. ҲОЗИРЖАВОБ ВА ДОНИШМАНД ЭДИ

Ғафур Ғулом ўз даврида беқиёс шуҳрат қозонган ажойиб инсон ва буюк шоир эди. У билан учрашишни, суҳбатларидан баҳраманд бўлишни ҳамма интизорлик билан кутарди. Йигилишлар ёки оддий бир учрашувларда айтган гаплари ибрат намунаси эди. Ҳозиржавоблиги ва донишмандлигига ҳамма тан берарди.

1958 йилда Фанлар Академиясининг ташаббуси билан Андижонда Заҳириддин Муҳаммад Бобирнинг 475 йиллик

юбилейи ўтказилди. Унга пойтахтдан анчагина адиблару олимлар келишди. Улар орасида Ғафур Ғулом ҳам бор эди. Юбилей юқори савияда ўтди. Бобирнинг ҳаёти, ижодий фаолияти, «Бобирнома» ҳақида маърузалар бўлди. Буюк инсоннинг ҳаёти ва ижодининг кўпгина қирралари ҳақида яхши гаплар айтилди.

Маърузалардан кейин савол-жавобларга навбат келди. Залда ўтирганлар кўплаб оғзаки ва ёзма саволлар бердилар. Уларга ҳайъатда ўтирган олимлар ва адиблар навбат билан жавоблар бера бошладилар. Лекин ёзма саволлардан бирининг қўлдан-қўлга ўтгани ҳаммининг эътиборини тортди. Негадир улар ўша ёзма саволга жавоб беришга шошилмади... Юбилей комиссиясининг раиси: «Навбатдаги саволларга танаффусдан кейин Ғафур акамиз жавоб берадилар», - деди. Ғафур Ғулом ҳам ҳайъатда ўтирганди, бироқ у киши ана шу савол берилмасдан аввалроқ ташқарига чиқиб кетганди. Кейинчалик маълум бўлдики, ўша қўлдан-қўлга ўтган саволда Бобир ғазалларидан биридаги икки мисрани изоҳлаб бериш сўралган экан. Ҳайъатдагилар, чамаси, бир фикрга келиша олмадилар.

Танаффусдан кейин Ғафур Ғуломга сўз берилди. Ғафур Ғулом аввал Бобир ҳақида янги-янги гапларни айтди. Сўнг саволларга жавоб беришга ўтди. У даставвал ҳайъатдагилар аро қўлма-қўл ўтган саволга жавоб берди. У ўша саволда келтирилган қуйидаги мисраларни ўқиди:

Агар муслиҳмен, ар муфсид, вагар ошиқмен, ар обид,
Не ишинг бор сенинг, зоҳид, менингки ихтиёрим бор.

- Бу мисралар, - деди Ғафур Ғулом, - Бобирнинг «Қаро зулфинг фироқида паришон рўзгорим бор» деган мисра билан бошланадиган ғазалидан олинган». Сўнг шоир уни сўзма-сўз изоҳлаб берди. «Маълумки, - деди у, - Бобир ўзи яшаган даврдаги иллатларга дадиллик билан қарши чиққан инсон. У ўз ижодида ҳам ўша иллатларга сабабчи бўлган кишиларнинг кирдикорларини фош қилган. Ўша даврда ҳам зукко алломалар билан бир қаторда ҳаётни ва динни тор маънода тушунувчи пешволар ва мутаассиб зоҳидлар ҳам бўлган. Бобир ана шундай кишиларни танқид қилган. Юқоридаги мисралар ҳам уларнинг ўринсиз таъналари ва даъволарига жавобан айтилгандир...

Жавобдан ҳамма қониқиш ҳосил қолди. Шундан кейин Ғафур Ғуломга янги-янги саволлар ёғилиб кетди. Камина ҳам ёзма равишда битта савол йўлладим. У шундай эди: «Биз институтда ўқиётганимизда Бобирни ажойиб инсон, йирик ижодкор сифатида ўқиган ва танигандик. Орадан кўп ўтмай, 1953 йилнинг ўрталарига келиб Бобирга хужум бошланди. Бу хужумда ўзимизнинг анчагина олимлару зиёлиларимиз қатнашдилар. Ўшанда нега шундай бўлганди ва буни қандай изоҳласа бўлади?»

- Биринчидан, - деди Ғафур Ғулом саволга жавоб берар экан, - мевали дарахтга кўп тош отилади. Иккинчидан, битта ўзини кўрсатмоқчи бўлган «доно» одам (айниқса, у раҳбарлардан бўлса!) бир гапни айтса, уни чуқурроқ ўйлаб ўтирмай қўллаб-қувватлайдиганлар ҳам кўп, - у ҳайъатдагиларга бир қараб қўйди. - Улар ўзларини билимдон қилиб кўрсатиш учун дарров жар солаверадилар. Эртасига бошқача гап айтса, улар дарров ўзгараверадилар, кеча ундай деган эдим-ку, деб ўйлаб ўтиришмайди. Чехов ана шундай кишиларни хамелеонга ўхшатганди... Мана, кўриб турибсизларки, ўшандан бери орадан кўп вақт ўтгани йўқ. Бобир буюк Бобирлигича турибди. Бундай хужумлар яна бўлиши мумкин. Лекин Бобир барибир буюклигича қолаверади.

Ғафур Ғулом бошқа саволларга ҳам жавоб бергандан кейин шундай деди:

- Мана, азизлар, берилган жуда кўп саволлардан кўриниб турибдики, андижонликлар ўз бобокалонлари Бобирни дилдидан севар эканлар, уни астойдил ўқирканлар. Раҳмат сизларга! Яна кўп ўқинглар, ҳар бир сатрнинг мағзини чақинглар. Хуллас, бобокалонларинг билан - бобокалонларимиз билан фахрланиб юринглар...

Тантанали йиғилиш тугагандан кейин Ғафур Ғуломни ҳамма ихлосмандлар ўраб олишди. Яна савол-жавоблар бўлди. Суратга тушилди.

Ўша юбилейдан кейин орадан йиллар ўтди. Орада Бобирга яна хужумлар бўлди. Лекин Ғафур Ғулом айтганидек, Бобир буюк Бобирлигича қолаверади. Андижонликлар ҳам Бобирга бўлган садоқатларида бардавомдирлар.

Холдоржон ҚУРОНБОЕВ.

ҒАҒУР ҒУЛОМНИ КЎРГАНМАН

Бу улуғ аллома, устоз шоирни икки гал жуда яқиндан кўрганим шундоқ кўз олдимда.

1965 йил эди шекилли. Тошкент Давлат университети (ҳозирги ЎЗМУ)нинг филология факультети иккинчи босқич талабаси эдим.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Братская кўчасида жойлашган мухташам биносида «Ичак узилди» кечаси бўлган ва уни Ғафур Ғулом бошқарган эди. Кеча номидан маълумки, мавзу - ҳазил-мутойиба, ҳажвийёт бўлиб, унда кимдир пародия ўқиди, кимдир латифанамо ҳангома айтди, хуллас, минбарга чиққан ҳар бир қаламкаш ўз услуби ва жанрида бор маҳоратини ишга солиб, йиғилганларни кулдиришга ҳаракат қиларди. Ўшанда улоқни ва қарсақнинг кўпини Ғафур Ғуломнинг шогирди, кичик ҳажвий ҳикоялар устаси Саид Аҳмад билан фарғоналик адиб ва журналист, узоқ йиллар Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг вилоят бўлимига раҳбарлик қилган Адҳам Ҳамдам олиб кетишгани ёдимда. Саид Аҳмад ихчам ҳажвия ўқиб берди. Адҳам Ҳамдам бўлган ва бўлмаган воқеалар асосидаги, аксарият ўзи тўқиган латифаларни айтиб, чиндан ҳам ҳамманинг ичакларини узай деди. У одамлар кулгидан тингунча булар нимага шунчалик кулишяптийкин, дея ҳайрон бўлаётгандай жуда жиддий кайфиятда қараб турарди.

Кечанинг эсда қоладиган яна бир жиҳати шундай бўлувди: Шукурулло (у пайтда Ўзбекистон халқ шоири унвонини олмаган эди) - ажойиб инсон, тиниқ ва жарангдор овозда, сўзнинг охириги бўғинини чўзиброқ шеър ўқийдиган мақсуд Шайхзода бўлиб, яна бир латифагўй шоир Азиз Абдураззоқ Шукрулло бўлиб шеър ўқидилар, Анвар Эшонов деган давраларни гуриллатиб ўтирадиган шоир (Аллоҳ раҳмат қилсин) Ғафур Ғулом бўлиб гапирди. Тақлидчилар ўз қаҳрамонлари қиёфасига кириб, тўғрироғи, уларнинг овозларини, сўзлаш ва шеър ўқиш оҳангларини ўхшатишга ҳаракат қилишди. Умуман, ҳар учаласи жуда қойилатиб образга киришди, қарсақлар дўлдек ёгилди. Бошқаларники хотирамда йўғу Азиз Абдураззоқ Шукруллонинг «Ҳасса» шеърини ўқиган эди.

Ғафур Ғулом ёш шоир Анвар Эшоннинг (у ҳали ўттизга ҳам кирмаган эди) бу «шаккок»лигини ҳазм қилолмадими ё шунчаки гап келиб қолгани учунми, бир гўрков тўғрисидаги гаройиб ҳикоятни айтиб берди. Бу гап тахминан шундай эди: умр бўйи одамларни лаҳадга қўйиб келган ва азбаройи мотам, қайғу нуқси феълига таъсир этиб, юзига уриб кетганидан бирор марта жилмайганини биров кўрмаган гўрков қазо қилибди Шунда ҳазилкашроқ бир кимса «бечора шунча яшаб кулмади, лоақал у дунёга кулиб кетсин», деб мурданинг лабини кесиб, тиржайтириб қўйган экан...

Яна қарсак бўлди.

* * *

Яна бир куни Ўзбекистон Фанлар Академияси (у ерга нима учун борганим ёдимда йўқ) қошидаги Пушкин номли Тил ва адабиёт институти (Гогол кўчаси, 70-уй)га кириб кетаётиб, фойеда олти-етти чоғли киши (уларни танимасдим, албатта, лекин кўринишлари, кийинишларидан «катта» одамлар эди) тик турганча давра ясаб, қаҳ-қаҳ уриб кулишаётганини эшитиб қолдим. Қарасам, давранинг марказида алоҳида кўзга ташланиб турган Ғафур Ғулом икки қўли билан костюми барини қайириб, камарини ушлаб олганича гапирар латифа ё бир қизиқ гап айтаётган бўлса керак, ўзи ҳам, бошқалар ҳам қотиб-қотиб кулишарди.

Ғафур Ғулом бошида одатдагидай бурчаги пешонасига қилиб кийилган дўпписи билан, ўзининг ялангўшлиги, елкадорлиги билан бошқалардан ажралиб, «манаман» деб турарди.

Ҳа, Ғафур Ғулом жуда салобатли эди, лекин ана шу салобат остидан ҳам сезилиб турадиган ҳақиқий истеъдод эгаларига хос улуглиги, камтарлиги, одмилиги боис ҳар қандай даврага сингиб кетар, уни қиздирар, бундай давраларга ёшлар ҳам бемалол кира олар эди.

Балки шунинг учун Ғафур Ғулом улкан шоир, академик олим, миллатнинг рамзи, халқнинг фахри, халқаро миқёсда жуда машҳур ижодкорга айлангандир. Югославиялик атоқли адиб ва адабиётшунос, Нобел мукофоти лауреати Иво Андрич Низомий Ганжавий таваллудининг 800 йиллиги муносабати билан Озарбайжонга ижодий сафари борасидаги хотираларини мароқ билан ҳикоя қилар экан, Боку шаҳрида қирқдан ортиқ шоир

қатнашган, уч ярим соат давом этган, лекин ҳеч ким зерикмаган, толиқмаган катта бир мушоира ҳақида алоҳида ҳайрат ва ҳаяжон билан тўхталади.

«Мен бу шоирларнинг лоақал энг машҳурлари тўғрисида кўпроқ сўз айтолмаётганимга ачинаман. Масалан, ҳар бири мафтункор ва кўп қиррали катта шахс бўлган Вера Инбер, Павел Антоколский, Михаил Светлов, Ғафур Ғулум ҳақида...» - деб ёзади таниқли адиб.

Ҳа, ўзбек адабиётининг забардаст отахони Ғафур Ғулумни дунё билади, у бизнинг ифтихоримиз.

Қамчибек КЕНЖА.

БЕКІЌ ҚАЛБ СОҲИБИ

Дадам, Ҳошимжон Раззоқов (Оллоҳ раҳматига олган бўлсин) 1949 йил август ойида Ўзбекистон Фанлар Академияси А. С. Пушкин номидаги Ўзбек тили ва адабиёти институти аспирантурасига кириш учун тайёргарлик бошлайди. Октябрь ойида аспирантликка қабул қилинади. Илмий раҳбар этиб академик ёзувчи Мусо Тошмуҳаммад ўгли Ойбек тайинланади. Дадамнинг ўз дастхати билан ёзилган таржимаи ҳолда кўрсатишича, у вақтларда институтнинг Ўзбек адабиёти тарихи ва фольклор секторлари бир бўлиб, унинг мудирини, академик шоир Ғафур Ғулум бўлган. Дадам «Муштум» журнаliga шеърлар ҳам ёзиб турган. Ғафур Ғулум билан дадамнинг танишиши ўша даврдан бошланган.

Номзодлик иши ҳимояга тавсия этилганда, биринчи оппонент этиб у киши белгиланган экан. 1953 йил 30 декабрда дадам номзодлик ишини ҳимоя қилади, 15 кундан сўнг - 1954 йил 13 январь куни Ғафур ака исмини берган укам Ғафуржон туғилади (ҳозирда милиция подполковниги, ички ишлар вазирлиги тизимида ишлайди). Дадам Тошкентга борган вақтларда албатта Ғафур ака билан кўришар, суҳбатидан баҳраманд бўлиб келар эди. Ғафур ака ҳам Андижонга келса, вақт ва иконият топиб, албатта, бизнинг хонадонга келишга ҳаракат қилар эди. Чунки дадамни ўзига яқин олар ва «сан» деб муомала қилар эди.

Ғафур Гулом Ҳошимжон Раззоқов хонадонида

Шундай ташрифлардан бири ёдимда қолган ва унинг тафсилотларини онам - Ойдинхон Ваҳобжон аълам қизи Раззоқова шундай келтиради:

-Ғафур ака Андижонга келар экан деган хабарни эшитиб, эҳтиёт шарт янги патир, нон-сомса ёпдим. Кеч соат 17 лар атрофида Ғафур ака уч-тўрт киши бўлиб келиб қолдилар. Ёнларида ўспирин йигитчалар ҳам бор эди. Кейин билсам, ўғиллари Абдуқодир билан Хондамир ҳам бирга экан. Ёз (июнь) ойи бўлгани учун айвонга жой қилиниб, дастурхон солинган эди. Мен катта патнисда патир, нон олиб келиб бердим. Даданг қўлимдан олиб, дастурхонга қўйган эди. Ғафур ака мени чақириб қолди. - Ҳой келин, биз очиқиб келганимиз йўқ, суҳбатлашиб ўтиргани келдик. Ол, бу патир-нонингдан бир донадан қолдирсанг бўлади, - дея меҳмон, бу ерда суви қочиб қолади» деб ортиқча нон қўйдирмаган эди. Анча суҳбатлашиб бўлишиб, ҳовли айлангани тушишди. Уй олдида ўша вақтларда баланд сўртқок бўлиб, ҳусайни, каттақўрғон, данаги йўқ нав -

кишмиш узумларимиз бўлар, ёнидаги хурмо энди мевага кира бошлаган ниҳол эди. Шу дарахтларни кўришаётиб, даданг Абдуқодирнинг ёшини сўради. Абдуқодир баланд бўйли, норғил йигит экан. Гафур ака 1945 йилда туғилганини айтган эди, даданг: «Мени ўғлим Бобир билан тенг эканку, бунингизнинг гавдасини қаранг-а», - деди ҳавас билан. «Сен мен билан опоқингга қара-ю, ўзинг билан хотинингга қара, меваси ҳам дарахтига қараб бўлади-да», - деб роса кулишган эди.

Ўша куни Гафур ака бизникида ётиб қолди. Ўғли Абдуқодир билан ҳайдовчиси («Волга-21» автомашинаси олиб юрарди. Гилам дўппи кийиб юрадиган нўғай ҳайдовчиси бўларди) кетишди. Кўни-қўшнилари чиқишиб, 7-8 одам тўпланди. Мен ўн уч ёшлардаман, чой опкелиб тураман. Ўшанда Гафур аканинг ўз оғизларидан «Шум бола»ни ёзаётганини ва ундан парчалар айтиб берганини эшитганман. Бу воқеа 1962 йилда бўлган эди. Бир йил ўтиб, 1963 йилда, Гафур Фуломнинг 60 йиллик юбилейи нишонланди. Юбилей тантаналари ўтиб, келди-кетди озайган бўлса керак деб, дадам мени ва укам Гафуржонни олиб Тошкентга келдик.

Гафур аканинг ҳовлиси Тошкентнинг «Бешёғоч» деган жойида, Муқимий номидаги театр биносининг шундоққина ёнида жойлашган эди. Май ойининг охири ёки июнь ойининг бошлари эди. Соат 15 ларда етиб келдик. Ҳовлида катта, узун стол тузатилган, меҳмонлар энди кетишиб, ҳовли эгалари қолишган экан. Гафур ака биз билан саломлашиб, дадамни столнинг рўпарасига, укамни ўнг томонига, мени чап томонига ўтказди. Гафур ака дадам билан бир қолипда (размерда) дўппи кияр экан. Доим бодом гулли андижонча дўппини ёқтиргани учун табриклар дадам дўппи кийдирди. Сухбатлашиб бўлишиб, дадам ишлари борлигини айтиб, кетишга рухсат сўради. Гафур ака: «Ишларинг бўлса, кетавер, ишларингни тугатиб келасан. Ўғилларинг шу ерда қолади. Буларни ҳам олиб кетсанг, келмаслигинг мумкин», - деб бизни олиб қолди. Дадам кетгандан сўнг биз билан сухбатлашиб ўтирди. Ўқишимиз шеърлар ёдлашимиз, ким бўлмоқчилигимиз ҳақида болаларбоп саволлар берди. Ўзини жуда оддий тутар, бизни тортинмасин, қисинмасин деб, енгил-елпи саволлар берар эди. Шу пайт катта ўғли Улуғбек ака, қизи Олмос опа, куёви Қудрат ака, Абдуқодир

ака ва Хондамир акалар келиб қолишди (қизи Олмос опа яқин кунларда Киевдан - узоқ сафардан қайтган экан, барчаси шаҳар айланиб келишди деб тушундим. Муҳаррам она ўзбек онасининг асл тимсоли, оғир-босиқ, мулойим аёл - ҳовлининг уйга яқин жойига экилган меваси сариқ рангдаги бир туп Кўқонгилос остидаги чорпояга жой қилдириб, бизни ўша ерга кўчирди.

Чорпояда биз Хондамир ака билан шахмат ўйнаб ўтирдик. Кечга яқин дадам келди. Меҳмонхонага ухлагани жой қилинган экан, Ғафур ака, дадам, укам билан мен ўша жойда ухладик. Эрталаб турсак, Ғафур ака шеър ўқиётган экан. Дадамнинг айтишича, у шеърни шу тунда яратган экан.

Йиллар ўтиб, институтни тугатиб, Балиқчи туманидаги 14-ўрта мактабда Республикада хизмат кўрсатган ўқитувчи - Акрамжон Султонов билан ишлашга муяссар бўлдим. Акрамжон ака ҳам Ғафур ака билан ҳамсуҳбат бўлган, ўзи ҳам «Аслий» тахаллуси билан шеърлар ёзиб турарди. Акрамжон ака шундай эсларди:

- Ғафур акани қачон шеър ёзганини билмай қолардик. Кеч тунгача суҳбатлашиб ўтирдик. Эрталаб Ғафур ака тайёр шеърни берарди-да, буни «Коммунист»га («Андижоннома»нинг олдинги аталиши) беринглар, «қулоққа» боссин», - дер эди.»

Ғафур ака менинг ёдимда нафақат улкан шоир, ёзувчи, балки ажойиб меҳмондўст оила бошлиғи, болаларни сеувчи улуг инсон, ғамхўр устоз, аллома, камтарин, беқиёс қалб эгаси сифатида муҳрланиб қолган.

Баҳодиржон Ҳошимжон ўғли РАЗЗОҚОВ.
2003 йил 20 январь.

МИЛЛАТИМИЗ ФАҲРИ

Миллатимизнинг фаҳри-ифтихори бўлган академик шоир Ғафур Гуломнинг номини эшитсам ёки ўқиганим заҳот бўз болалик даврим эсимга тушади. 1945 йили урушдан бир қўли ногирон бўлиб қайтган ҳарбий ўқитувчи Абдурашид ака Тиллаев бизга синф раҳбари бўлиб қолди. Биз ўшанда 6-синфда ўқирдик.

-Ҳарбий таълим, жисмоний тарбиядан дарс берса ҳам Абдурашид ака шеърятга анча қизиқар экан. Бир куни у дарс охирида синфимизга кириб, зълон қилди:

-Болалар! Яқинда бадий ўқиш бўйича аввал синфлараро, кейин мактаб бўйича танлов бўлади, кимда-ким қатнашишга қизиқса, мана бу шеърни ёдласин, - деб газетадан қирқиб олинган бир шеърни келиштириб ўқиб берди. - Хоҳловчилар кўчириб олсин, мен ўқитувчилар хонасида бўламан, - деб чиқиб кетди.

Ўқитувчимиз чиқиб кетса ҳам, биз-болалар парталаримизда тиниб ўтириб қолгандик. Чунки ўқилган шеър ҳаммамизни чуқур ўйга солиб, дил ярамизни янгилаб қўйган эди.

Бу шеър Ғафур Ғулумнинг «Сен етим эмассан» номли асари эди. Шеърга қизиқувчилар қатори мен ҳам ёдладим. Танловда туман биринчилиги учун мени давсия этишди. Тумандан кейин вилоят танловида қатнашиб, биринчиликни олдим. 1948 йили август ойида бадий ўқиш бўйича ўтказиладиган республика танловига қатнашиш бахтига муяссар бўлдим. Танлов пойтахт Тошкент шаҳри марказидаги ўқувчилар саройининг ёзлик томошагоҳида бўлганди.

Саҳнада шеърни шундай берилиб ўқибманки, кўзёшларим беихтиёр юзимни ювди. Томошабинлар рўмолчалари қўлларида, кўзларини тез-тез артиб ўтиришарди. Мен эса овозимни ўзгартириб, ҳар бир сўзга урғу бериб, шеърни қуйидаги сатрлар билан якунладим:

Сен тезда улғайиб,
олам кезасан,
Манглайда порлаган
бу бўса қуёш -
Бутун ер юзини қилур мунаввар,
Ҳақорат емирилур,
зулм янчилур,
Жаҳонда бўлурмиз,
озод, музаффар,
Сен етим эмассан,
менинг жигарим!

Томошабинларнинг олқишлари билан саҳнадан тушиб кетаётсам, олдинги қаторда ўтирган, боши ялтироқ барваста

одам қўли билан ишора қилиб олдиға чақирди. Ота-онам бор-йўқлигини сўради. Ҳаммасига жавоб бердим.

-Тошкентда қолмайсанми? Ўзимиз ўқитардик, - деди. Мен болалик қилиб, «дадам уришадилар-да» дебман. Шунда бу одам «қаҳ-қаҳ» отиб кулиб юбориб, бошимни силаб қўйди.

Кечкурун ётоққа қайтаётганимизда, раҳбаримиз (ўша йиллари Андижон вилояти халқ таълими бошқармасининг йўриқчиси бўлиб ишлаган Нўмонжон ака Йўлдошев, ҳозирда раҳматли) қувонч ва ҳаяжон билан сўраб қолди:

-Биласанми, сен ким билан гаплашдинг?

Мен елка қисдим. Кейин билсам, мени чақириб, саволга туган одам Усмон ота Юсупов экан.

Ғафур Ғуломнинг ўша биттагина шеъри мени қанчадан-қанча машҳур кишилар билан учраштирган эди. Шундай қилиб, шеър машқ қилиш, ижод этишга энг аввалида «Сен етим эмассан» шеърини ёд олиб ўқиш сабаб бўлган десам, тўғрироқ бўлади.

Менинг орзуларимдан биттаси, қачон бўлса ҳам буюк шоир билан кўришиш, мулоқотда бўлиш эди. Мен бу орзуимга етдим. Низомий номли Тошкент Давлат педагогика институтида талабалик йилларим Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси қошида атоқли шоир Миртемир домла раҳбарлик қилган адабиётчилар тўғарагига аъзо эдим. Бу даргоҳга ҳар куни адабиётимизнинг йирик намояндалари Ғафур Ғулом, Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Шайхзода, Яшин, Зулфия, Уйғун, Назир Сафаров ва бошқа таниқли шоир ва ёзувчилар тез-тез учрашувларга келиб турардилар. Уларнинг ҳар бири билан кўришиб, гаплашиш бахтига муяссар бўлганларданман.

Талабалик йилларим ўрта мактабда бизга она тилидан дарс берган ўқитувчимиз, эндиликда Ўзбекистон Фанлар Академиясида масъул ходим бўлиб ишлаётган Мунирхон Муинзода домланинг уйига тез-тез бориб турардим. У Тошкент шаҳар «Қора тош» бекати «Профсоюзная» кўчаси, 13-уйда яшардилар.

Кунларнинг бирида оқшом пайти домла билан биз гаплашиб ўтирган хонага Ғафур ака тўппа-тўғри кириб келди. Сўрашишгандан сўнг тожикчалаб домлага алланималар деди. Домла Муинзода қўли кўксига, «хўп-хўп» дедилар-да, Ғафур

аканинг «Волга»сига ўтиришиб қаёққадир шошганларича жўнаб кетишди.

Кейинчалик билсам, Ғафур Ғулом ўша кунлари Хитойдаги уйгур адибларига қандайдир табрик мактуби юбориши зарур бўлиб, эски ўзбек ёзуви бўйича ҳусни хат бўлган Муинзодани бу ишга даъват этган экан. Ўша куни Ғафур аканинг иссиқ нафасини яна бир бор туйган эдим.

1963 йилнинг ёз ойлари Ғафур Ғуломнинг 60 йиллик юбилей тантаналари Андижонда ҳам давом этаётган эди. Ана шу маросимларни ўтказиш учун Тошкентдан жуда кўп шоир ва ёзувчилар ташриф буюргандилар. Бунга ёш ижодкорлар сифатида бизлар ҳам таклиф этилгандик.

Юбилей тантанаси ҳозирги Бобир номли вилоят драма театрида бўлди. Ғафур Ғуломнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақида фалсафа фанлари доктори Воҳид Зоҳидов маъруза қилди. Тантана охирида Ғафур Ғулом сўзга чиқиб, меҳмондўст, ҳамиша бағри очиқ Андижон ва андижонликлар шаънига ҳамду санолар айтиб, ўзининг мухлисларига миннатдорчилик билдирганди.

Ҳамда андижонлик ижодкорлар Ҳабибий, Восит Саъдулла, Улфат, Ҳошимжон Раззоқов ва ёш, кўзга кўриниб келаётган шоир ва ёзувчиларимизнинг номларини алоҳида қайд этиб ўтган эди.

Ўша тантанали кечанинг бадий қисмида биз ҳам ўз шеърларимиздан ўқиб бергандик. Тошкентда юрган кезларимда, кўз таниш бўлиб қолган эканманми, суратчи расмга тушираётганда Ғафур ака мени ҳам ўз қаторига чақириб олди. Уларнинг сафига қўшилдим.

Менинг «Агар рози бўлсанг, айтаман» лирик шеъримни ҳам Ғафур ака тузатиб берган эди. Унинг кўз нури тўкилган, ўз қўли била тузатиб берган ўша шеърим қўлёмасини ҳали-ҳали асраб-авайлаб келаман.

Янглишмасам, ўша йили Ғафур аканинг Андижонга қилган сўнги ташрифи бўлса керак. Чунки 1966 йилнинг 26 апрелидаги Тошкент зилзиласидан кейин саломатлиги анча йўқолган эди. Шундай бўлса ҳам, у, қадрдон дўсти Мустай Каримнинг юбилейига бориб, Бошқирдистондан қайтгач, оиласи бағрида оламдан ўтди.

Унинг бевақт вафоти андижонликлар учун ҳам огир йўқотиш бўлди. Республика радиоси орқали эфирда тасмага ёзилган жонли овози такрор-такрор эшиттирилиб турилди: Ўзи ўқиб берган «Сен етим эмассан» шеъри миллионлаб мухлисларнинг қалбини ларзага солди.

Гафур ака ҳаёт бўлганларида 100 ёшга кириб, ўз она-Ватанининг мустақиллигини кўриб, нечоғлик қувонган, яна кўплаб умри боқий асарлар ёзган бўлур эди.

Буюк аллома қаторимизда бўлмаса ҳам, у ўз асарлари билан ҳамиша барҳаёт. Унинг ўғитлари ва ҳаёт йўли ҳаммамиз учун буюк бир мактабдир.

Гафур Гулом Пўлат Абдулла, Рустам Долимов, Гуломжон Акбаров ва бошқа андижонлик ёш ижодкорлар даврасида.

1963 й.

Ғафур Ғулом таҳрир қилган ўша шеър ушбуди:

АГАР РОЗИ БЎЛСАНГ, АЙТАМАН...

Ҳар кўрганда шўх-шўх боқардинг,
Олар эдинг ақлу ҳушимни.
Латофатинг, ҳуснинг чамани
Асир қилди кўнгил қушимни.

Билиб қолдим, яна бир йигит
Тушган экан, сенинг изингга.
Шу сабабли кўзингга боқиб,
Ихтиёрни бердим ўзингга.

Кутмаганда учратиб қолдим,
Сени ўша йигит-ла боғда.
Шундан буён ором йўқолиб,
Билсанг, ҳамон ёнаман доғда.

Энди билсам, ўша капалак
Чаман аро ташлаб кетибди.
Баҳордаги дайди булутдай,
Кўзларингни ёшлаб кетибди.

Мана, ўтиб борар уч баҳор,
Нечун яна уни кутасан?
Нечун ҳамон ҳар лайли наҳор,
Ўртанасан, зардоб ютасан?

Сен ортиқча кутма зориқиб,
Қайтиб кўрма номард юзини.
- Вафодорим, ишончим сиз, - деб
Йўлдан бурган яна бир қизни.

Агар рози бўлсанг, айтаман,
Ўзинг билар эдинг майлими.
Шу муқаддас севгим туфайли
Ҳузурингга борсам, майлими?

Пўлат АБДУЛЛАЕВ.

НОЁБ ДАСТХАТ

Мен аллома шоиримиз Ғафур Ғулом билан атига бир марта юзма-юз учрашиш ва беш дақиқагина салом-алик қилиш, муборак дастхатини олиш бахтига муяссар бўлганман. 1965 йилнинг 21 апрели тонг маҳал, тўғрироғи, соат 6.30 лар бор эди. Бир кун бурун эшитгандим: «Ғафур Ғулом бошчилигида Андижонга шоир - ёзувчилар келибди, «Андижон» меҳмонхонасига тушибди», - деб.

Ўзим талабаман, Андижон Давлат педагогика институти (ҳозирда университет)нинг тарих-филология факультетининг ўзбек тили ва адабиёти бўлими 2-босқичида ўқийман. Қолаверса, ҳавасманд қаламкашман. Қийналиб ёзган беш-ўнта шеърим матбуот юзини кўрган. Ғафур Ғуломни бунгача бир неча бор телевизорда кўрганман, қутлуғ овозларини радиода кўп марта эшитганман. Ижодини эса мактабнинг юқори синфларида, институтда қизиқиб, берилиб ўрганганман. «Сен етим эмассан...», «Мен яхудийман», «Вақт» сингари дostonга тенг шеърларини ёд биламан. «Ёдгор», «Ўғригина болам», «Шум бола» асарларини маза қилиб ўқиганман. Ҳамма вақт орзуим ана шундай дунёга татирли буюк асарлар яратган улуг инсонни бир бор кўриш эди.

Аллоҳ менинг эзгу ниятимни ижобат қилди чоғи, ниҳоят мақсадимга етдим.

У вақтда Ҳакан қишлоғининг Охунбобоев жамоа хўжалиги ҳудудидаги «Бой маҳалла»си (бу ерда биргина опoқим-дададимнинг отаси бой ўтган холос, эски номи Қори сўпи бўлган)да яшайман. Оёқда уринганроқ икки мавсум кийилган шиппак, эгнимда ювилавериб, ёҳори тўкилган оч мошранг шим, катак кўйлак, аммо соч силлиқ таралган. Соат олтида йўлга чиқдим. Сестим йўлидан тутқатор бўйлаб шаҳар билан қишлоқ чегараси - Симариққа чиқдим. Сўнг шитоб меҳмонхонага етиб келдим. Шим почалари губорини қоқдим, шиппак чангини артдим. Чиқаверишда кута бошладим. Бир вақт рус адабиётидан сабоқ берувчи шоир домламит Восит Саъдулла чиқиб қолди. Суюнганча олдига бордим.

- Ҳа, Олимов, нима қилиб юрибсан? - деди босиб-босиб папирос тутатаркан.

- Ғафур Ғуломнинг дастхатини олсам дегандим, - дедим тортиниброқ кўлимдаги ўтган йили босилган «Шум бола»га ишора қилиб.

- Кўй, ҳозир мавриди эмас, - деди домла ҳовримни босиб. - Ғафур акани кайфияти яхши эмас, Карим Аҳмадий бузиб қўйди. Асакага учрашувга бориб келайлик, кейинроқ...

Домланинг гапи тугамай, олдинда Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода, орқада ранги-қути ўчган Карим Аҳмадий чиқиб келди. Ғафур Ғулом одатича дўпписининг бир бурчагини манглайининг ўнгига мойил кўндирган, костюми тирсагида, юзларидан тажанглиги сезилиб турибди. Кўзи кўлимдаги «Шум бола»га туриб, мени ўзига чорлади. Ўзимда йўқ хурсанд бўлиб кетдим. Восит Саъдулла ташаббусни кўлга олиб:

- Бу йигит Одилжон Олимов, студентим, ҳаваскорлардан, - деди.

- Ўқишлар қалай? - деди Ғафур ака ҳамон жиддий.

- Зўр, - дедим камтарликни йиғиштириб қўйиб.

- Ундай бўлса - яхши, - деди Ғафур ака ва мен пайтдан фойдаланиб узатган «Шум бола»ни кўлига олаётиб қўшимча қилди. - Бунга ўқидингми ё шунчаки кўтариб юрибсанми?

- Беш марта ўқиганман, - дедим очигига кўчиб.

- Қалай, ёқдимми?

- Жудаям, сиз ёзасизу ёқмайдимми!

Ғафур Ғулом шундагина жилмайди. Қолганларнинг ҳам юзига қон югурди.

- Дуруст, - деди Ғафур ака ҳозиргина ичига нималарнидир ёзган «Шум бола»ни менга қайтариб ва тайинланади: - Бизларни кўп ўқи.

Уларни машина кузатаётганди - кетишди. Шошиб «Шум бола»ни очдим.

«Азиз укам Одилжонга. Кулгу кишининг умрини узоқ қилади. Ўқи, кул, гоҳ-гоҳ мени эсла». Бу менга «Азиз умрининг азиз онлари азиз одамлардан қадрини сўраётган» улуг, беназир шоирдан унутилмас эсдалик бўлиб қолди.

Одилжон ОЛИМОВ.

Ватанинг - онанг!
Истаган нарсангни
тайёрлагувчи
Халқ бор - отанг бор...

Биз: мен, Фард Усмон, Мирза Карим лагерда педагогик амалиёт ўтаётган эдик. Ҳамма радиога яқинроқ йиғилди. Нима гаплигини ҳали ҳеч ким англаб улгурмаган, улуг шоирнинг дардли нидосини жон-қулоғи билан тинглардик.

Биз Ғафур аканинг бу шеърини ёд билардик. Аммо шоир оғзидан илк бор эшитишимиз эди.

Шеърини шоир ўқиб тугатди.

Дикторнинг мунгли-қайғули овози таралди: «...адабиётимиз, маданиятимиз оғир жудоликка учради. Бешафқат ўлим...» қулоғимизга кейинги сўзлар кирмади. Юракларимиз фарёд чекди, тилларимизда «Наҳотки» сўзи такрорланди. Лекин ўлим ўз ишини қилган эди...

Бир оз совуган ёз чоғлар ҳавоси,
Намхуш эсар тонгги боғлар сабоси,
Мунгли тараларди машшоқ навоси,
Тоғлар даврасида қулаганди тоғ,
Ногоҳ ўчган эди бир порлоқ чирог.
... Устоз Ғафур Ғулом ўқир эди шеър;
«Сен етим эмассан...»
Тинчлан фазо, ер -
Гўё кўзида ёш, манглайида тер.
Видо, қайғу тошин кўтарарди даст,
Гарчи дардли овоз, изтиробли сас...
Шоир овозини эшитган ҳар зот
Ҳаёл қилар: кириб келмоқда устод!
Лекин юрак санчар, дод дегай, минг дод!
Гўё сўнг бор мағрур тутиб ўзини,
Ҳаётга айтарда видо сўзини.

... Чустнинг сунбуллари ёш тўқди шу тонг,
Фарғона тоғлари сал чўқди шу тонг,
Аюкюн чинорлари қад эгди шу тонг,

Тенгсиз мусибатдан,
Тенгсиз ҳижрондан,
Жудо бўларканлар азиз инсондан.

Сўнги жойга Уни кўйиб қайтди эл,
Қалбига бир армон қуйиб қайтди эл,
Ва ногоҳ бир сирни туйиб қайтди эл:
Йўқ, шоир ўлмаган!
Яшар у Шошда!
Чопони-елкада
Дўпписи - бошда!
...Оламни титратар мағрур парвози -
Барҳаёт шоирнинг тирик овози!

Усмонжон ШУКУРОВ.

ҒАФУР ҒУЛОМ ВА ЖЎРА ПОЛВОҢ

Ғафур Ғуломнинг диёримизда қадами етмаган дала, боғ, шаҳару қишлоқ қолмаган десак, ёлгон бўлмас. Улуғ алломанинг хоҳ шеърий, хоҳ публицистик, хоҳ насрий асарларини ўқир эканмиз, кенгликлар, ёвқур шамоллар, очиқ кўнгил ва шиддаткор халқ нафаси уфургандек бўлади.

Ғафур Ғулом қаламга олмаган бирон-бир соҳа топилмас: боғбон, чилангар, пахтакор, чўпон,.. ҳақида улар билан аввал ҳамсуҳбат бўлмасдан, ижод этмаган. Шоир гоҳида даладаги бир деҳқон сўзидан илҳомланиб, гоҳида фариштадек онахоннинг маталларидан руҳланиб, гоҳида оддий сиёҳдонга атаб шеър битган:

Уч қулоқли гўзаларнинг барра тиллари
Тасанно дер мураббийси - соҳибкорига.
Май ойининг ифор исли майин еллари
Салом айтар гўзалликнинг ижодкорига.

Булоқбоши - шоирнинг энг севган гўшаларидан бири эди. Бу азиз ва илҳомбахш юртга унинг жуда кўп мартаба пойи қадами етган. Бугун ҳам гўё Булоқбошига Ғафур ака виқор, салобат билан, гуриллаб кириб келаётгандек:

Не-не барно қиз, ўғлон, тик қоматли кексалар

Пахтаобод, Шаҳрихон, Ойим, Булоқбошида.
Олтин бўлиб унади нимаики эқсалар,
Ҳаққидир сувсар телпак эгри турса қошида,
-мисралари янграйди.

1963 йилнинг 28 октябри сешанба кунда шоир яна Булоқбошига келади. Бу ерда ҳозирги Жўраполвон номли ширкат хўжалигида бўлади. Ўзининг ёзишича, бу ерга келишининг сабаби бор эди: жамоа пахта тайёрлаш режасини бажарган экан, шуни табриклаш учун! Иккинчиси, «шу колхозни ўттизинчи йилларда биринчи марта ташкил қилган, ўттиз йиллаб шу колхозга раис бўлиб келган қадрдон дўсти, кекса соҳибкор, пахтакор Жўра полвон Ғойибовни кўриб, саломлашиб, эсон-соғлиқ сўрашиб келиш» эди.

Шу кунни жамоада бўлган Ғ. Ғулом ўткир публицистик мақола билан биргаликда ҳароратли шеърлар битади. Одамларнинг яшаш тарзи, ишлаш кайфияти, тотувлиги билан қизиқади. Дала шийпонлари, хонадонларни кузатади. Маданий, маънавий, маиший хизматга эътибор беради. Халқнинг меҳнатсеварлик, курашиш эвазига яхши яшаётганидан кўнгли тўлғач, бу заҳматларнинг бошида раис Жўра полвон турганини тилга олади. Бу гал келганида Жўра полвон ўрнига ўгли раислик қилаётганди. Бу ўринда шоир ёзади: «От ўрнини той босади» деганларидай Жўра полвоннинг ўрнини ўгли Холмуҳаммад Жўраев эгаллаб турибди. У олий маълумотли агроном. Даланинг бутун ишини деярли машиналар бажаради, минерал ўғитлар керагидан зиёда. Хўжалик 30-йилларнинг хўжалиги эмас, меҳнаткашлар ҳам... олди фан кандидати, охири 10-синфни битирган...

У илғор бригада бошлиқлари Маматурсун Сангинов, Дадажон Темиров, Эргаш Хотамов, Одил Қозоқовлар билан деҳқончасига, чин дилдан суҳбатда бўлади. Кўнгиллардан губор тарқайди. Дуру гавҳарга тенг сўзларини эшитган одамларда яшашга, ишлашга, курашга завқ-шавқ уйғонади. Ғафур Ғулом албатта, йиғилганларга янги шеърини тортиқ этади. Ушбу мисралар ана шу кунда битилганди:

Келинчак висолин кутган йигитдай
Шарафли айёмга халқим мунтазир.

Пештоқда тилла ҳол қизил барқутдай
Эртага пешвоз чиққанмиз ҳозир.

Яхшиликлар учун қовоқ учади,
Хушxabар сўраймиз ҳар йўловчидан.
Карвон илдамлаб олға кўчади,
Қораси кўринар уфқ учидан.

Халқимнинг ғалаба соати яқин,
Яшайди эртамик, индинимиз ҳам.
Пахтакор дейилган улуг ном ҳаққин
Батамом оқлаймиз шон ила кўркам.

Академик шоир Ғафур Ғулом номи ўтли мисралари билан
доимо халқ орасида - сиз - у бизнинг дилларимизда яшайди.

Топил ЖАЛОЛ,
Тўхтагон ДАВРОНОВА.

АЗИЗ ИНСОН

Ғафур Ғулом атоқли адиб, меҳр-муҳаббати қалбимизнинг энг
тўрида бўлган табаррук сиймолардан бири.

Биз - андижонликлар ҳам барча ўзбек китобхонлари каби
Ғафур аканинг оташин шеърларини ўқиб улғайганмиз.

Ғафур акани биринчи марта 1953 йили баҳорда
Самарқандда, ЎзГУ филология факультетида ўқиб юрганымда,
50 ёшга тўлиши муносабати билан ўтган юбилей учрашувида
кўрган эдим. У машҳур адиблар, олимлар Садридин Айний,
Абдурахмон Саъдий, Воҳид Абдуллаев, Иброҳим Мўминов, Улуғ
Турсун ва бошқалар даврасида алоҳида диққатимизни тортган:
оташин, халқона сўзлари, ёниқ шеърлари билан гулдурос
қарсақлар ва олқишларга кўмилиб, жилмайиб, мағрур, мардона
боқишлари ҳамон кўз олдимда.

1963 йилнинг май оғи эди. Улкан шоир таваллудининг 60
йиллиги юртимизда кенг нишонланди. Шу сана муносабати
билан Ғафур ака Комил Яшин, Ойбек домла, Мақсуд Шайхзода

ва яна ўнлаб адабиётимиз ва фанимизнинг таниқли намояндалари билан Андижонга келганлар.

Андижонча дўпписи ўзига ярашган бу азиз сиймони юбилей кечасидаги жўшқин, самимий сўзлари юрагимга ўрнашиб қолган.

Ғафур ака содда, қувноқ ва жўшқин инсонлигини ўшанда ўз кўзим билан кўрганман ва шундай катта одамнинг камтарлиги мени ҳайратга солган.

Сирожидин ҲАЙДАРОВ,
фахрий, Андижон шаҳри.

БАХТИЁР ЛАҲЗАЛАР

1962 йилнинг май оyi эди. Бутун мамлакатимизда келгуси йилда нишонланадиган академик шоир Ғафур Ғулом таваллуди 60 йиллик тўйига тайёргарлик бошланиб кетган дамлар...

Мен, Андижон Давлат педагогика институти тарих факультети талабаси, поезд вокзали томондан институтга келаётган эдим (институт, ҳозирги Андижон Давлат университети, ҳозирги Истиқлол кўчасида жойлашган эди), институтга кираверишда ҳурматли домлаимиз, профессор Ҳошимжон ака билан Ғафур Ғулом суҳбатлашиб туришган экан. Анжонча дўппида ўктам турган Ғафур акани биринчи кўришим эди. Ҳайратдан «ўнгимми, тушимми?», дея тўхтаб қолдим. Буни кузатиб турган Ҳошимжон ака менга.

-Ке, Қўчқорбой, келавер,-дедилар.

Мен устоз далдасидан рухланиб, яқинроқ бордим. Орзуим-бу улуг инсонни зиёрат қилиш, бир оғиз сўзини ўз оғзидан эшитиш эди.

-Кўриш, - сен суратларини кўрган улуг инсон Ғафур Ғулом шу киши бўладилар,- деди Ҳошимжон ака.

-Ассалому алайкум, устоз,-дея бориб кўришдим.- Мен Сизнинг кўплаб шеърларингизни ёд биламан. «Вақт», «Сен етим эмассан», «Турксиб йўлларида»...

-Бўлди-бўлди, -деди Ғафур Ғулом.-Андижонликлигингга, Ҳошимжоннинг талабаларидан эканлигингга ишондим.

Ғафур ака шундай деди-да, домлаимизга юзланди.

-Андижонни бекорга яхши кўрмайман-да. Майсасидан тортиб чиноригача шеърни севади, адабиётни қадрлайди. Баракалла.

Чинордай мавзун қомат ўртоғим кўп Анжонда, - деганимда, адашмабманми!- дея кулиб қўйди.

... Мен бу бахтиёр дамларни хали-ҳануз эҳтиром билан эслайман.

Қўчқор ПАРПИЕВ,
Андижон таянч тиббиёт коллежи ўқитувчиси.

Б О Б О Ш О И Р

Академик шоир Фафур Гулом ўзининг машҳур «Алишер Навоий қабри устида» шеърда:

Китобинг кирмаган ўзбек элида бир хонадон йўқдир,
Рубобий куйларинг ёд билмаган бир жонажон йўқдир,-
деб ёзган эди.

Бугунги кунда Андижонимизда, на фақат Андижонимизда, балки мамлакатимизда Фафур Гуломнинг ўзининг ҳам асарлари кириб бормаган бирор хонадон бўлмаса керак. Асарлари тилининг содалиги, равон ва эркинлиги, ҳаётбахш юмор билан сугорилганлиги, миллий руҳнинг кучлилиги улуғ шоирнинг Фарғона водийси, Андижон аҳлига жуда яқин бўлганлиги билан боғлиқ бўлса, эҳтимол. Табиатан қувноқ, меҳмондўстлигу ҳазил-мутойибага мойил бўлган шоир юртимизга тез-тез ташриф буюрар, бу ернинг шоирлари, олимлари, оддий меҳнаткашлари, зиёлию пахтакорлари билан дўсту қадрдон бўлиб, борди-келди қилиб турар экан. Унинг турли даврларда ёзган асарларида, хусусан, Андижон билан боғлиқ кўплаб мисолларни учратиш мумкин. Шоирни водий ҳайратлари, Андижон эҳтиромлари унинг Андижон ва андижонлик биродарлари, Ҳабибий, Маҳжурий, Улфат, Анисий, Восит Саъдулла, Ҳошимжон Раззақов, Боқир, Сайфиддин Жалилов кабилар билан кўнгил яқинлигидан, бу юртга меҳри баландлигидан бўлса, ажабмас. Мана шу «кўнгли яқинлиги» туфайли у Андижон ҳаётини мунтазам кузатиб боради. Унинг меҳнат зафарларидан қувонади, бирор йил пахтакорларнинг иши юришмай қолса, бефарқ бўлмайди.

Ҳаммасини шеърга солади. Гоҳида куйиниб, уялтиргандай бўлади.

- Сиз ахир пахтада бизга устасиз,
Каттасиз бизлардан ёшга нисбатан.
Шогирдлар устадан ўзиб кетади-ку,
Орқада қолдингиз нега дафъатан?!
(«Бухоролик пахтакорлардан Андижонга хат»)

Лекин шоир Андижонга, унинг заҳматкаш деҳқонларига ишонади, далда бериб, кўнгилларини кўтаргандай бўлади:

Шонли республика иззат-обрўси,
Қаторнинг оқ нори бўлган Андижон.
Жон деса жондайсиз, қон деса қондай,
Ҳаммаси муҳайё-қувват ва имкон.

Каттакон оғамиз-устод Андижон,
Пойганинг тўригин эгарлар албат.
Бастига яраша кураш тўридан-
Муносиб ўринни эгаллар албат!

Фафур Ғуломнинг дашноми ва далдаси билан тўлган бу сатрлар 1950 йилда ёзилган эди. Маълумки, Андижон вилояти пахтакорлари 50-йилларнинг 2-ярмида яна республика пахта қарвонининг пешқадамлари қаторига чиқиб олди. Андижонни беҳад қадрлайдиган, ардоқлайдиган шоир бундай қулай фурсатдан гўё фойдаланиб қолгандай Андижон ва унинг кишилари ҳақидаги навбатдаги шеърини ёзади:

Чинордай мавзун қомат ўртоғим кўп Анжонда,
Бари ҳалол йигитлар - меҳнатчан, мард, меҳмондўст.
Катта Хўтан ариқдан бет ювдим минглаб тонгда,
Туз ҳаққи, кўп эшикка раҳмат айтсам дубдуруст.

Гап, албатта, пахта режасида эмас, балки шу баҳона,
шоирнинг ўзи суйган юртга бўлган эҳтиромининг изҳоридир:

Не ажаб, туганмас қон Ватанимнинг тупроғи,
Мағзи-мағзи мазмунли, ҳар ҳовучи минг ҳаёт.
Ғуборидан равшандир кўзларимнинг қароғи,
Бу ерда мингга кирса қонармикан одамзод!

Шуниси характерлики, мана шундай «календар шеърлар»да ҳам Ғафур Ғулом ўз шеърий услубига хос соддалик, фалсафийлик ва кучли миллий руҳни сақлаб қолади:

Кариндош андижонликлар, шу қутлуғ тўйингизга
«Тўққиз-тўққиз» ўрнига йўллайман шеърий салом.

Лиммо-лим бугдой тўлсин барака уйингизга,
Ергача таъзим билан ғазалхон Ғафур Ғулом.

(«Андижонлик голибларга»)

Аллома шоирнинг Андижонга муносабати икки-уч шеър билан чекланмайди. У машҳур пахтакор Манноб Жалоловни қутлаганида («Меҳнат ижодкорларига»), шоир Ҳабибийни соғинганида («Ҳабибийга»), дўсти Улфатнинг ўғлига исм қўйганида («Азон ўрнига мен айтдим»), ҳатто Андижон боғидаги пивофурушни ҳажв қилганида ҳам («Ғурунда андижонлик»), «Тирилган мурда» қиссасининг қаҳрамони Мамажонни Андижоннинг Ёрбошисидан «топиб», мароқ билан тасвирлаганида ҳам диёримизга бўлган самимий муҳаббатини ошкор қилишдан «чарчамайди».

Улуғ шоир Ўзбекистонимизнинг бутун гўзалликларидан, барча шаҳар ва қишлоқларидан фахрланар, уларнинг кўпчилигига шеърлар атаган эди. Лекин Андижон мавзуси Ғафур Ғулом ижодида алоҳида ўрин тутиши билан мақтансак арзийди. Шоир архивида, чамаси, тугалланмай қолган яна бир шеър бор. Бу шеър улуғ ижодкор азиз умрининг сўнгги кунларида юртимизга бўлган тенгсиз муҳаббатининг ифодаси бўлиб қолган:

Ажойиб тарихли қадим Андижон,
Шаҳарлар ичида энг гўзалисан.
Ўзбеклар шўхрати, ўзбеклар фаҳри,
Сўз айтган чоғингда, сўзамолисан.

Сени мақтаганда қофия учун
Жўн гаплар кетмайди, бурро Андижон.
Жон, жаҳон ва жонон деган барча сўз,
Кўп марта саналган оддий имтиҳон.

Одинахон КАРИМОВА,
АндМII қошидаги академик лицей ўқитувчиси.

МУНДАРИЖА

Т. Низом. Улуг устоз	3
Ғ. Ғулом. Андижонлик голибларга	6
А. Абдулхамидов. Андижон адабий гурунги ва Ғафур Ғулом	7
С. Зуннунова. Ёрқин эсдалик	21
В. Саъдулла. Унутилмас анжуман.	21
Шоирӣ айём	22
Ғ. Ғулом. «Икки Машраб»	24
О. Валихонов. «Этик» мушоараси.	27
Мушоара	29
Ғ. Ғулом. Улфатга табрик-мактуб	35
Ғ. Ғулом. Мактуб	36
Улфат. Марҳум академик шоир Ғафур Ғуломнинг 80 ёшга тўлиши	36
муносабати билан баъзи хотиралар ...Ғафур Ғулом вафотига	40
С. Жалилов. Умрбоқий хотиралар ва унутилмас учрашувлар	42
О. Холдор. Академик бош ҳакам ва биз	48
Х. Қуронбоев. 1. Шоҳимардонда	54
2. Тиланчига дам	56
3. Ҳозиржавоб ва донишманд эди	57
Қ. Кенжа. Ғафур Ғуломни кўрганман	60
Б. Раззоқов. Беқиёс қалб соҳиби	62
П. Абдулла. Миллатимиз ифтихори	65
О. Олимов. Ноёб дастхат	71
Ф. Усмонов. Суюкли шоир эди	73
У. Шукуров. Барҳаёт қалб	74
Т. Жалол, Т. Давронова. Ғ. Ғулом ва Жўраполвон	76
С. Ҳайдров. Азиз инсон	78
Қ. Парпиев. Бахтиёр лаҳзалар	79
О. Каримова. Бобо шоир.	80

ГАФУР ГУЛОМ АНДИЖОНДА
(Хотиралар, шеърлар, мактублар, марсиялар)

Тўплаб, нашрга тайёрловчи:

Усмонжон Шўкуров

Муҳаррир:

П. Абдулла.

Мусахҳиҳлар:

М. Усмон, М. Каримова

Жамоатчилик асосида:

Тех муҳаррир:

М. Мирзакаримова

Компьютерчи:

Ҳ. Парпиев.

Босмахонага 14.07.2003 йилда берилди.

Босишга 10.09.2003 йилда рухсат этилди.

Бичими:84x108 1/32. Ҳажми 2,5 шартли босма табоқ

Буюртма № 1185. 1500 нусха

Баҳоси келишилган нарҳда.

«ANDIJON NASHRIYOT-MAATBAA» OAJ
босмахонасида офсет усулида босилди.

«Ҳаёт» нашриёти.

Манзил: Андижон шаҳри, Навоий шоҳқўчаси, 126-уй, 709-хона.